

אור וחיות

מבית מעיינותיך | גליון 20 | ניסן ה'תש"פ

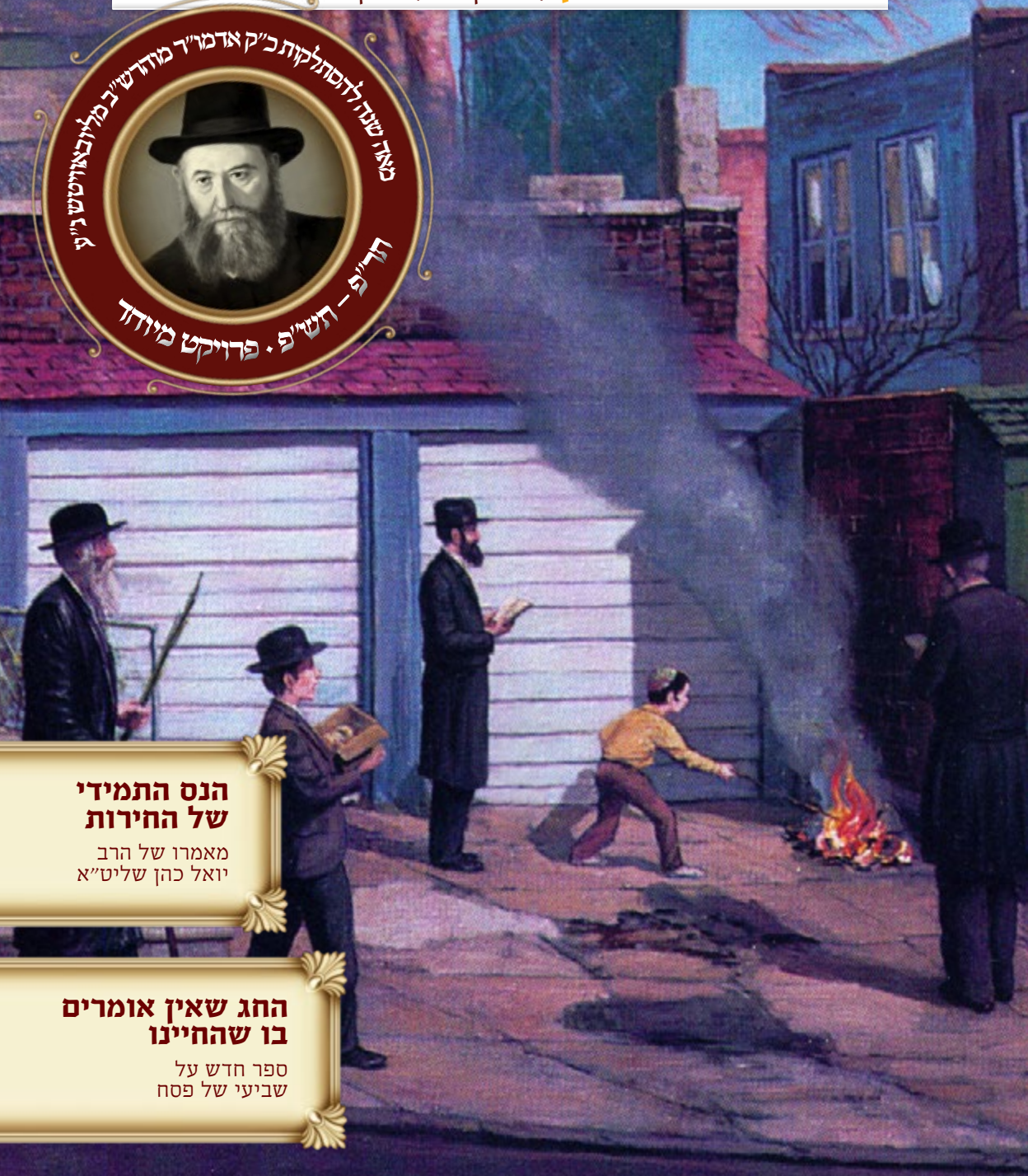

הנס התמידי של החירות

מאמרו של הרב
יואל כהן שליט"א

החג שאין אומרים בו שהחיינו

ספר חדש על
שביעי של פסח

תוכן העניינים

בפתח הגליון

לרגל מלאות 100 שנה להסתלקותו של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, בב' בניסן תר"פ, הקדשנו חלק נכבד מהגליון למסכת חייו ולפועלו.

אחד ממפעלותיו הגדולים הוא כמובן ייסוד ישיבת "תומכי תמימים" - מוסד שראשיתו מצער, אך עוד בימי חייו גדל והתפתח כמה פעמים ככה. מכתביו ומשיחותיו בנושא הקמת הישיבה אפשר ללמוד מעט אודות שיטתו והשקפתו בתחומים רבים בהנהגת הכלל והפרט באותה תקופה רבת תהפוכות.

לצד תיאור הקמת הישיבה והלימודים בה, הבאנו שביבים מתוך פעולותיו למען כלל ישראל, יחד עם גדולי ישראל בזמן ההוא. זכותו תגן על כל ההולכים בדרכיו ועל כל ישראל.

ולסיום, בעמדנו בחודש ניסן, ידוע המובא מהרה"ק מבוהוש זי"ע ש"ניסן" מלשון "רבצן", שהוא כמבואר בגמרא הרגיל בריצה, וכן ניסן הוא הרגיל לעשות ניסים. ובסגנון דומה פירש כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע, ש"ניסן" בשני נוני"ן מורה על "ניסי ניסים" (ו"נס בתוך נס"), כמבואר בגמרא לענין הרואה יוחנן בחלום. ובימים אלו שבני ישראל עומדים ומצפים לישועה, ודאי נזכה שיקויים בנו מהרה "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות".

לעילוי נשמת הורינו האהובים

הרה"ח ר' שלום דובער בן הרה"ח ר' אברהם לויק ז"ל
רחל בת הרה"ח הרב שמואל נוטיק ז"ל
ר' שלמה זלמן הלוי בן הרב יוסף זרח פרידמן
בלומה בת ר' מנחם מענדל ונגר
הונצחו עלידי בניהם שמואל ורעייתו טליה
וצאצאיהם: מוריה, אפרת, שלומית,
ריעות ושולם שלמה
סלבין

לעילוי נשמת

הרה"ח התמים ר' זלמן מרדכי ע"ה
בן הרה"ג הרה"ח ר' אליהו ורביקה ע"ה לוי
נלב"ע ט"ז תשרי ה'תשס"ז
ת.נ.צ.ב.ה

ולעילוי נשמת

ד"ר שפרה נחמה בת ר' מנחם מענדל הלוי
ודבורה ע"ה לוי
נלב"ע י"ז כסלו תשע"ג
ת.נ.צ.ב.ה

3 חירות שהיא תופעה פלאית

מהותה של יציאת מצרים
מאת החוזר הגה"ח
רבי יואל כהן שליט"א

10 הישיבה החסידית הראשונה

על מפעלו של הרבי הרש"ב
בהקמת ישיבת תומכי
תמימים וסניפיה

16 שבת בתומכי תמימים

מזכרונותיו של הרה"ח
ר' נחום שמריהו ששונקין

19 סדר היום וההווי בישיבת תומכי תמימים

מזכרונותיו של הרה"ח
ר' יהודה חיטריק

21 בעד עמך

שביבים ממפעלותיו של הרבי
הרש"ב, עם גדולי התקופה,
לחיזוק מצב הדת ברוסיה

25 החג שאין אומרים בו שהחיינו

על הספר החדש מסדרת "ענייני
דיומא" - על שביעי של פסח

יוצא לאור על ידי ספריית מעיינותיך
ת.ד. 36251 ירושלים

www.toratchabad.com

להצטרפות למנוי: 072-2792066
לשליחת תגובות בפקס: 072-2792060
לתגובות ולקבלת הגליון בדוא"ל:
orvechayoot@gmail.com
עריכה: הרב יהודה כהן, הרב ישראל לב,
הרב יצחק קפלן, הרב משה שילת
ציר השער: זלמן קליינמן ז"ל

יציאת־מצרים: חירות שהיא תופעה פלאית

מה פשר מרכזיותה של יציאת־מצרים ביהדות - לכאורה היא לא חידשה דבר, אלא רק החזירה את בני־ישראל למעמד המקורי כבני־חורין? • מדוע חזר הדם והפך למים עם תום המכה, ואילו פגרי הצפרדעים לא נעלמו אלא הצטברו "חמרים חמרים"? • מדוע פתיחת עשרת הדיברות היא במעמד מתן־תורה ולא בבריאת שמים וארץ? • יציאת־מצרים - חירות נצחית ופלאית המפעמת בעם־ישראל, ובאמצעותו - בעולם כולו

הרב יואל כהן שליט"א

יסוד החיים היהודיים

א. יציאת־מצרים היא עניין כללי ויסודי בכל התורה והמצוות. בספר החינוך¹ כתוב, שיציאת־מצרים היא "יסוד גדול ועמוד חזק בתורתנו ובאמונתנו", ולכן "באו לנו מצוות רבות על זה, מצוות עשה ומצוות לא תעשה", "ועל כן אנו אומרים לעולם בברכותינו ובתפילותינו 'זכר ליציאת־מצרים'".

עניין זה מתבטא גם בכך, שמיד בפתיחה של עשרת הדיברות נאמר "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים": מפורסמת השאלה מדוע הוזכרה כאן היציאה ממצרים, מוטב היה לומר "אשר בראתי שמים וארץ" שהוא פלא גדול הרבה יותר? האותות והמופתים שנעשו בתהליך היציאה ממצרים הם שינוי מ'ש' ל'יש', ואילו בריאת העולם היא התהוות של 'יש' מ'אין'? מפרשי התורה דנים בשאלה זו באריכות², אבל

1. מצווה כא.

2. ראה אבן עזרא על הפסוק. כוזרי מאמר ראשון פי"ב, ועוד.

בכל אופן, מפתחה זו מוכח, שהיסוד של התורה והמצוות שניתנו בסיני הוא דווקא היציאה ממצרים, וכדברי החינוך הנ"ל.

יתירה מזו: לא רק שהיציאה ממצרים היא יסוד לקיום כל המצוות, אלא היא אף משפיעה על לוח־השנה היהודי. בספר מלכים³ נאמר "ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח האיתנים בחג הוא החודש השביעי". התרגום על הפסוק אומר, "בירחא דעתיקיא דקין ליה ירחא קדמאה". כלומר, מדובר על חודש תשרי, שבעבר היה נקרא החודש הראשון, וכיום הוא נקרא החודש השביעי. אימתי החלו לקרוא לו חודש השביעי? מפרש הרד"ק: "לפני הזמן [ש] יצאו ישראל ממצרים, היה תשרי החודש הראשון, כי בתשרי נברא העולם; ומשיצאו בני־ישראל ממצרים - ניסן הוא ראש לחודשים ותשרי שביעי לו. כי כן אמר להם האל־ית': 'החודש הזה לכם ראש חודשים', מכלל כי לשאר העולם אינו ראשון כי תשרי הוא הראשון". נמצא אם־כן, שמלבד זאת שיציאת־מצרים היא

3. מלכים"א, ב.

בין דם לצפרדע

ב. בהגדה של פסח אנו אומרים "אילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים". פסקה זו דורשת ביאור: עם ישראל מלומד בניסים מאז היותו לעם. לאורך כל ההיסטוריה, תמיד עמדו עלינו לכולותינו והקב"ה הצילנו מידם. אם-כן מדוע מציינים דווקא את היציאה ממצרים כדבר ש"אילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו . . . הרי אנו . . . משועבדים היינו לפרעה במצרים"? גם המן הרשע רצה להשמיד להרוג ולאבד ח"ו את כל היהודים והקב"ה הצילנו מידיו. אילולא נס זה, עם ישראל לא היה קיים היום, ומדוע איננו מדגישים בחג הפורים שבלעדיו נס הצלה זה לא היינו קיימים היום?

יתירה מזו: כל התהוותו של עם-ישראל היא בדרך ניסית. עם ישראל קיים בזכות לידתו של יצחק שהייתה לידה ניסית לחלוטין, ובכל זאת איננו מדגישים שבלעדיו לא היינו קיימים?

מכל זאת מוכח, שיציאת-מצרים שונה במהותה מכל שאר הניסים שנעשו לבני-ישראל, ודווקא היא היסוד לחיים היהודיים לכל פרטיהם, והיא עניין תמידי ועכשווי עוד יותר משאר ניסים שאירעו לעמנו.

הביאור בזה⁷:

באופן כללי, בניסים יש שני סוגים: נס חד-פעמי, ונס נמשך. לדוגמה, כאשר הקב"ה אמר למשה רבנו ללכת לבשר לישראל את בשורת הגאולה ממצרים, הוא נתן לו כמה אותות לעשות לפני העם בכדי שיאמנו דבריו. אחד מהם היה - להכניס את ידו לחיקו, ועל-ידי כך היא הפכה למצורעת. נס זה היה חד-פעמי. ברגע אחד הפכה ידו להיות יד מצורעת ובזה הסתיים הנס.

לאידך, הנס של קריעת ים-סוף היה נס נמשך. הפסוק אומר⁸ "וילך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה, וישם את הים לחרבה ויבקעו המים". מכך מובן שהיה זה נס שנמשך כל הלילה. הכוח

היסוד לקיום המצוות של ישראל, היא גם משפיעה על מציאות הזמן שלהם: מאז יציאת-מצרים נעשה סדר חדש בלוח היהודי - חודשי השנה מתחילים בחודש ניסן⁴.

לאמיתו של דבר, מדברי ספר החינוך הנזכרים לעיל, שיציאת-מצרים היא "יסוד באמונתנו", מובן, שיציאת-מצרים אינה רק יסוד בלימוד התורה וקיום המצוות, אלא היא משמשת יסוד לכל פרטי עשיותינו. יהודי צריך לעבוד את ה' בכל עשיותיו. וכדברי הרמב"ם הידועים בהלכות דעות⁵, ש"צריך האדם שיכוין לבו וכל מעשיו כולם לידע את ה' ברוך הוא", ו"המהלך בדרך זו כל ימיו עובד את ה' תמיד . . . מפני שמחשבתו בכל . . . שיהיה גופו שלם לעבוד את ה'". על-פי זה נמצא, שיציאת-מצרים מהווה יסוד לעבודת ה' במשך היום כולו. כשם שהיסוד מחזיק ומקיים את כל הבניין הבנוי עליו, כך גם יציאת-מצרים 'מחזיקה' ומקיימת את כל עבודתו של היהודי במשך היום כולו.

והדבר דורש ביאור: יציאת-מצרים לכאורה לא חידשה דבר. היציאה ממצרים הביאה את עם-ישראל לאותו מצב שהיה לפני הכניסה למצרים - לפני-כן הם היו בני-חורין, ועכשיו הם חזרו להיות בני-חורין. החידוש הוא לא בחירותם של ישראל אלא בשעבודם בגלות, אם-כן כאשר בטל השעבוד - הם חזרו לחירותם הטבעית, ומהו החידוש הגדול שביציאה זו?

אמנם מצינו שהכתוב⁶ מכנה את זמן היציאה ממצרים כזמן לידת עם ישראל, אולם לכאורה עצם היציאה משעבוד מצרים, היציאה מעבדות לחירות, אינה מצב חדש - גם קודם לכן היו ישראל בני-חורין, ומהו ה'רעש' הגדול מכך, עד שיציאה זו היא "יסוד גדול באמונתנו"? מדוע ובמה היא משפיעה על כל עבודתו של היהודי?

4. וגם לפי פירוש רש"י שם, שהשינוי נעשה מאז "שניתנה תורה", הרי נתינת התורה קשורה גם היא ליציאה ממצרים.

5. פרק ג.

6. ראה יחזקאל פרק טז.

7. הביאור דלקמן, מיוסד על שיחת כ"ק אדמו"ר זי"ע בלקוטי שיחות חלק ה שיחה ל"ט כסלו.

8. שמות יד, כא.

האלוקי, המלוכש ברוח הקדש⁹, היה צריך לפעול כל הלילה במים בכדי שיעמדו כחומה. זה לא היה נס חד-פעמי שהמים הפכו להיות אבנים ובכך הסתיים העניין, אלא במשך כל הלילה פעל הכוח האלוקי את השינוי הניסי של הפיכת מים נגרים למים העומדים כחומת אבנים¹⁰.

על-פי זה מובן, מדוע באופן ביטול הנס ישנו הבדל בין שני ניסים אלה: בכדי להחזיר את ידו של משה רבנו למצבה הקודם, אמר לו הקב"ה שיכניס את ידו לחיקו בשנית ורק אז היא שבה כבשרו. היה צורך בפעולה ניסית נוספת - הפיכת יד מצורעת ליד רגילה. כלומר, היו כאן שני ניסים שונים: הנס הראשון הפך את היד למצורעת; והנס השני השיב את היד למצבה הקודם¹¹. מה-שאין כן בכדי לבטל את הנס של עמידת המים כחומה בקריעת-ים-סוף, לא היה צורך בנס חדש - מספיק היה שהכוח האלוקי יפסיק את פעולתו במים, וממילא שבו המים להיות נגרים כבראשונה.

כלומר: נס קריעת-ים-סוף לא היה פעולה חד-פעמית שהפכה את המים למהות חדשה - לחומת אבנים, אלא גם בשעת עמידתם כחומה הם נשארו בטבעם הראשון כמים נגרים, והכוח האלוקי פעל בכל רגע מחדש שבחיזונית הם יעמדו כחומה. וכיוון שמהותם לא השתנתה, לכן בכדי לבטל את עמידת המים לא היה צורך בפעולה מיוחדת, אלא רק להפסיק את הנס הראשון; מה-שאין-כן נס הפיכת היד למצורעת, כיוון שהוא לא היה נס נמשך אלא פעולה חד-פעמית שהפכה את היד למהות חדשה, ליד מצורעת, לכן בכדי לבטל מציאות זו היה צורך בנס נוסף.

גם בין עשר המכות יש דוגמת שני ניסים אלה. במכת צפרדע הנס היה חד-פעמי. הנס היה באופן התהוות הצפרדעים, אבל לאחר שהם נעשו - הם

היו מציאות טבעית לכל דבר, ולא היה צורך בנס מיוחד למען קיומם. לכן, לאחר שהסתיימה המכה, הצפרדעים נשארו במצרים וצברו מהם חמרים חמרים¹². עצם הימצאותם לא הייתה תופעה ניסית, ולכן כאשר הסתיימה המכה הם לא התבטלו ממילא, אלא נשארו פגרים מתים.

לאידך, במכת דם לא מצינו שהיה צורך להריק את כל האגמים מהדם שבהם. מסתימת הכתובים משמע, שבסיום המכה הדם התבטל ממילא. הסיבה לכך היא, מפני שנס הפיכת המים לדם היה נס נמשך. המים שהפכו לדם לא נעשו דם טבעי, הם נשארו מים במהותם. אלא שהנס חידש בכל רגע שביחס למצרים המים יהפכו לדם. כך מוכח מדברי המדרש האומר¹³, "ג'גית מלאה מים . . ישראל שותה מים והמצרי דם, וכשהיה לוקח מישראל בדמים היה שותה מים". המים נשארו מים, רק שלגבי המצרים, המים, בעודם מים, הפכו לדם. לכן בהכרח שפעולת הנס תימשך כל זמן המכה. בכל רגע נדרש שהכוח האלוקי יהפוך מחדש את המים לדם ביחס למצרים.

ומכיוון שהיה זה נס נמשך, פעולה תמידית במים, לכן מיד כאשר פסקה המכה, ממילא חזרו המים למצבם הקודם, ולא היה צורך בפעולה נוספת.

ונמצא, שישנם שני אופנים בניסים: (א) הנס הוא ברגע הראשון של שינוי מהות הדבר, ולאחר השינוי - השינוי נעשה טבעי. (ב) המהות הראשונה נשארת, והנס הפועל את השינוי החיצוני נמשך בכל רגע ורגע.

[דרך אגב: על-פי זה מסביר הרבי זי"ע¹⁴ את דברי הגמרא¹⁵ "שאלו אנשי אלכסנדריא את ר' יהושע בן חנניא . . דברי בורות: אשתו של לוט מהו שתטמא". הרבי קובע, שגם בדברים עליהם אומרת הגמרא שהם "דברי בורות" יש עומק גדול. אחרת הם לא היו מובאים כלל בגמרא. אלא שנקראים "דברי בורות" מפני פרט מסויים שאינו קשור לנידון וכיוצא-בזה.

ומבאר הרבי, שתוכן השאלה יובן על-פי ההבדל

9. ראה רמב"ן עה"ת שמות יד, כד.

10. וראה תניא שער היחוד והאמונה פרק ב, שמוכח מנס זה את היסוד לכך, שבפעולה של התחדשות צריך הכוח המחפש לחדש פעולתו בכל רגע מחדש, עיי"ש.

11. כך משמע גם מדברי הגמרא (שבת צז, א) שמוכחה מכאן שמידה טובה ממהרת לבוא ממידת פורענות. רק אם נאמר שהיו אלה שתי פעולות שונות (הקשורות לשתי מידות שונות), ניתן ללמוד שמידה טובה ממהרת ממידת פורענות.

12. שמות ח, י.

13. שמות-רבה פרשה ט, י.

14. לקוטי-שיחות ח"ח עמ' 239 ואילך.

15. נדה ע, ב.

היה כאן חיבור של שני הפכים בבת־אחת - מים ודם בחומר גשמי אחד. חיבור שני הפכים כאחד זהו פלא בעצם המציאות, לכן הנס צריך לחדש ולפעול את החיבור באופן תמידי.

ועל־דרך זה בנוגע לניסים הקשורים לקיומו של עם ישראל: זה שיצחק נולד, זה אמנם נס אלוהי - העובדה ששרה, שהייתה עקרה, ילדה לעת זקנתה, היא פלאית, אבל הנס הוא רק בהולדתו של יצחק, לא בעצם הימצאותו אחר־כך. זהו נס חד־פעמי בלבד. מה־שאי־כן הפלא שביציאה ממצרים אינו רק ברגע היציאה, אלא בעצם המציאות של היותנו בני־חורין אמיתיים. החירות שהתחדשה ביציאה ממצרים, היא לא החירות הטבעית שהייתה לפני הכניסה למצרים, אלא חירות מיוחדת שעצם היותה מפעמת בנו היא תופעה פלאית.

ביאור הדברים:

המהר"ל בספרו גבורות ה'¹⁷ כותב: "יש מקשים, מה הועיל לנו היציאה (ממצרים), הרי אנו משועבדים בשאר מלכויות. דמאי שנא מלכות מצרים משאר מלכויות?". במילים אחרות - מהו הענין הגדול שעושים בליל הסדר לזכר היציאה מעבדות לחירות ביציאת־מצרים, הרי מיד בתחילת הלילה אנו אומרים בהגדה "השתא עבדין", אם־כן כיצד אפשר לחגוג חירות?

והוא מבאר, ש"כאשר יצאו ישראל ממצרים, קיבלו הטוב בעצם עד שהיו ראויים להיות בני־חורין מצד עצם מעלתם", ואפילו כאשר הם נמצאים בגלות ושעבוד, אין זה מבטל את החירות העצמית שבהם. שהרי "דבר מְקָרִי לא יבטל דבר עצמי". כי אחר שהוציא הקב"ה את ישראל ממצרים ונתן אותם בני־חורין, ולא עוד אלא אף מלכים שנאמרו¹⁸ 'ואתם תהיו לי ממלכת כוהנים וגוי קדוש' - זה השם הוא לישראל בעצם, והמעלה והחשיבות שיש בזה לא נתבטל בגלותם שהוא במקרה. ולפיכך אומרים חכמי ישראל 'כל ישראל בני מלכים הם'¹⁹ אף בגלותם."

כלומר, החירות שבני־ישראל קיבלו עם יציאתם

הנ"ל בין שני סוגי הניסים. יש נס המחליף ומשנה את מציאות הדבר, בדוגמת הנס שהיד הפכה למצורעת, ויש נס המוסיף ומחדש בכל רגע על הטבע הקיים, בדוגמת נס הפיכת המים לדם ביחס למצרים. וזוהי שאלת אנשי אלכסנדריא: איזה סוג נס קרה בהפיכת אשתו של לוט לנציב מלח? זה היה נס חד־פעמי שהפך את מציאותה למלח, או שבעצם היא נשארה גוף אדם, אלא שגוף זה הפך ונראה כגוש מלח¹⁶. ואם תמצי לומר שאכן במהות היא נשארה גוף אדם, אזי "מהו שתטמא במת" - ייתכן וקיימים בגוש זה דיני טומאת מת מצד מהותו האמיתית של הגוש - שהוא גוף אדם].

וזהו הפירוש בדברי ההגדה בנוגע ליציאת־מצרים: היציאה לא הייתה מעשה חד־פעמי שאחר־כך ממילא נעשינו בני־חורין כדבר טבעי, אלא זהו נס שנמשך תמיד - "אשר גאלנו", הקב"ה מוציא אותנו כעת ממצרים. "אשר גאלנו" אינו רק תוצאה מ"גאל את אבותינו", אלא זהו דבר עכשווי. מה שקרה בט"ו ניסן שנת ב'תמ"ח הינו 'פעולה נמשכת' בכל רגע.

בן חורין בעצם

ג. אלא שדבר זה עצמו דורש ביאור: מדוע אכן יציאת־מצרים היא דבר שנמשך תמיד?

בכדי להבין זאת, עלינו להבין טוב יותר את ההבדל בין שני סוגי הניסים - מדוע לפעמים הנס הוא חד־פעמי, ולפעמים הנס נמשך תמיד?

משמעותו של נס היא - מאורע פלאי שעל־פי טבע אין לו הסבר. אלא שבזה ישנם שני אופנים: יש ניסים שהפלא הוא בכך שאיננו מסוגלים להבין כיצד אירע הדבר, ויש ניסים שבהם הפלא הוא בעצם המציאות שלפנינו. במכת צפרדע הפלא הוא בכך שנעשו הצפרדעים, לא בעצם מציאותם. אחרי שהם נעשו, אין זה נס שהם קיימים, כנ"ל. לכן הנס היה חד־פעמי בלבד. לאידך במכת דם, הפלא לא היה רק בהתהוות הדם, אלא גם בעצם מציאותו - כיוון שהמים נשארו מים (כנ"ל), ויחד עם זאת הם הפכו להיות דם ביחס למצרים, אם־כן

17. פרק סא.

18. שמות יט, ו.

19. שבת קיא, א.

16. הרבי מראה פנים לצד זה, מדברי התרגום ירושלמי על הפסוק "ותיה נציב מלח" (בראשית יט, כו): "עד זמן דתיתי תחיה דייחון מתיא".

לאחר יציאת־מצרים, תיתכן חירות עצמית שמצידה לא תיתכן השתעבדות אמיתית, מפני ההתקשרות העמוקה לאלוקות שהתחדשה אז.

פיל בחור מחט

ד. יתירה מזו: חירות מסוג זה, לא רק שלא הייתה קיימת קודם, אלא מצד טבע הבריאה לא ייתכן שהיא תהיה. זוהי חירות כזו שעצם מציאותה הוא פלא, ולכן היא צריכה להתחדש תמיד.

החירות כפי שהיא מצד גדרי הנבראים היא תכונה מוגבלת. היום האדם בן־חורין אבל לא מופרך שמחר הוא יהפוך למשועבד. כיוון שהנבראים הם מוגבלים,

אם־כן גם בן־החורין הגדול והחזק ביותר חוזקו וחירותו מוגבלים, ואם יהיה אדם חזק ממנו, חירותו עלולה להתבטל. אמנם בפועל, כעת, הוא החזק ביותר, אבל זאת מפני שכך היא העובדה בפועל; אך אם מציאות זו תשתנה ויקום אדם חזק יותר - גם חירותו עלולה להשתנות ולהתבטל.²⁴

מה־שאי־כן תכונת החירות שנטעה בישראל בשעת יציאת־מצרים היא חירות עצמית. אז נעשו בני־ישראל בני־חורין בעצם, לא רק בפועל. זו חירות שאינה תלויה בנסיבות המצב. בכל מצב שרק יהיה, תורגש בהם החירות. הרגשת החירות תפעם תמיד בקרבם, ולעולם לא יוכלו לשבור את רוחם.²⁵

24. על־פי זה מובן, שבלעדי החידוש של יציאת־מצרים, לא רק שבעתיד ייתכן שהאדם ישתעבד, אלא מבחינה מסויימת גם בהווה הוא משועבד. חירותו העכשווית היא לא חירות אמיתית אלא חירות מוגבלת. ודבר זה עצמו מאפשר שיחזור וישתעבד בעתיד.

25. ליתר ביאור: יש שני סוגי מציאות - 'אפשרי המציאות' ו'מחוייב המציאות'. 'אפשרי המציאות' פירושו שהדבר קיים רק בפועל, לא בעצם. מציאותו תלויה בגדרים המגבילים שלו, וכאשר הם בטלים - כל מציאותו בטלה. מה־שאי־כן 'מחוייב המציאות' פירושו, שהוא לא תלוי

בלי החידוש של היציאה ממצרים, ייתכן שהאדם יהיה בן־חורין בפועל, אבל לא בעצם. בפועל הוא בן־ חורין, אבל מצד מהותו העצמית ייתכן שבעתיד הוא ישתעבד. רק אצל בני ישראל, לאחר יציאת־מצרים, תיתכן חירות אמיתית

ממצרים נעשתה דבר עצמי בהם, ולכן, גם אחר־כך כאשר חזרו ונשתעבדו בגולה, הגלות היא דבר חיצוני אצלם ואין לה שליטה על עצמיותם. בכל מצב שיהיה, גם כאשר היהודי יהיה משועבד בכל סוגי השעבוד, אף־על־פי־כן יש אצלו רגש מסויים שהוא בן־חורין.

מהיכן נובעת חירות פנימית זו? הפסוק²⁰ "הללו עבדי ה'", נדרש בגמרא²¹ "עבדי ה' - ולא עבדי פרעה". זאת אומרת, ההתקשרות העצמית של יהודים עם הקב"ה שנתחדשה ביציאת־מצרים, פעלה בהם שהם נעשו במהותם עבדי ה', ו"עבד מלך - מלך"²². ההתבטלות העצמית של

ישראל לקב"ה, מביאה יחד עמה חירות עצמית מכל השעבודים הזרים. וכמו שכתוב²³ "כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עבד", ומפרש רש"י "כי עבדי הם - שטרי קודם". מדוע אי־אפשר שיחול על יהודי (באמת) שום שעבוד זר? כיוון ש"עבדי הם" ושטרי קודם. שטר השעבוד של יהודי לקב"ה, קודם לכל השעבודים. הוא פנימי ועצמי יותר מהם, ו"דבר מְקָרִי לא יבטל דבר עצמי". מצד פנימיות זו, שום דבר אינו יכול לשלוט באמת על היהודי ושום דבר לא ישבור את רוחו.

חירות זו התחדשה בישראל בשעת יציאת־מצרים. לפני הכניסה למצרים היא לא הייתה קיימת בהם. בלי החידוש של היציאה ממצרים, ייתכן שהאדם יהיה בן־חורין בפועל, אבל לא בעצם. בפועל הוא בן־חורין, אבל מצד מהותו העצמית ייתכן שבעתיד הוא ישתעבד. רק אצל בני־ישראל,

20. תהלים קיג, א.

21. מגילה יד, א.

22. מדרש תנחומא צו יג.

23. ויקרא כה, מב.

הגוי להבדיל, כאשר הוא משועבד בעבדות - כל-כולו משועבד. אין בו שום נקודה שהיא למעלה מהשעבוד. מה-שאיין-כן היהודי, גם כאשר הוא תחת שעבוד קשה, נרגש בו שבמהותו הוא בן-חורין.

זהו החידוש המיוחד שהתחדש ביציאת-מצרים. אז התגלה, שעמוק בתוך לבו של היהודי, ישנה נקודה בלתי-מוגבלת כלל, ומצד פנימיות זו, בכל מקום ובכל מצב שהיהודי יהיה נתון בו - הוא תמיד ירגיש שהשעבודים של הגלות החיצונית הסובבת אותו אינם שולטים על מהותו. גם אם ישעבדו אותו בשעבודים קשים ומשונים, מאומה לא ישבור את רוחו. ההתקשרות הנצחית שלו באלוקות, הופכת את תכונת החירות שבו לנצחית.

אלא שנצחיות זו היא מצד נפשו-האלוקית של היהודי. אבל נפשו-אלוקית זו נמצאת ומלוכנת בגוף הגשמי הנמצא בעולם-הזה החומרי. מצד גדרו של הגוף, ייתכן שיחול עליו שעבוד. עצם היות הגוף גשמי ומוגבל - זהו כבר שעבוד לגדרים ומגבלות מסויימים, הנותנים מקום לאפשרות של שעבוד כפשוטו. אם-כן מצד נפשו-האלוקית, שהיא חלק אלוהי ממעל ממש, נרגשת אצל היהודי חירות מושלמת; ואילו מצד נפשו-הבהמית וגופו - הוא שייך להגבלות ושעבודים שונים.

בכדי שהחירות הנצחית שמצד הנשמה, תפעל בהרגשת החירות הטבעית של היהודי, החירות כפי שהיא מצד הגוף הגשמי - צריך להגיע לכוח אלוהי מיוחד שיחבר בין שני קצוות הפכיים אלה. חיבור החירות האמיתית הנובעת מצד הקב"ה עצמו, עם תכונת החירות הטבעית של היהודי כפי שהוא נמצא בגוף ובגלות, הינו חיבור מופלא עוד יותר מהחיבור של "פילא בקופא דמחטא". הפיל, עד כמה שיהיה גדול, הוא מציאות מוגבלת; מה-שאיין

בשום גדרים שמחוצה לו, אלא קיומו הוא רק מצד עצמו. הוא קיים בכל מצב, לא בגלל נסיבות כלשהן (ראה בעניין זה ב"סוגיות בחסידות" עמ' 203 ואילך). ועל-דרך זה בנוגע לתכונת החירות שנטעה בישראל בשעת יציאת מצרים: קיומה של חירות זו אינו באופן של 'אפשרי המציאות' אלא כ'מחוייב המציאות'. זו לא רק 'חירות בפועל', אלא 'חירות בעצם'. וזאת מפני שהיא נובעת מ'מחוייב המציאות' - הקב"ה שלמעלה מכל ההגבלות. לכן כל השעבודים השונים, שאינם אלא "דבר מקרי", לא יבטלו את החירות שבישראל שהיא "דבר עצמי", כמבואר בדברי המהר"ל דלעיל.

כן הקב"ה הוא בלתי-מוגבל לגמרי. אם-כן כאשר בגוף הגשמי של היהודי, נרגשת חירות אמיתית הנובעת מצד האלוקות שלמעלה מכל ההגבלות - זהו פלא בעצם המציאות.

הפלא שביציאת-מצרים הוא לא רק כיצד הצליחו שישים ריבוא לצאת ממקום שאפילו עבד אחד לא היה יכול לברוח משם²⁶, אלא בעיקר בתוכנה הפנימי של היציאה: למרות היות נשמותיהם מלוכנות בגוף גשמי ומשועבדים במצרים, התגלה אליהם הקב"ה בכבודו ובעצמו, הוציא אותם משעבוד לחירות בלתי-מוגבלת, ונטע בהם חירות נצחית. זהו פלא בעצם המציאות - חיבור שני הפכים במקום אחד.

לוי צייר שיתרחש נס ויכנס פיל בחור של מחט, או אז הפלא לא יהיה רק כיצד הגיע הפיל לחור המחט, אלא הפלא יהיה בעצם הימצאותו שם. על-אחת-כמה-יכמה הקב"ה, שהוא בלתי-מוגבל לגמרי, זהו פלא עצום כיצד ייתכן שיהיה נרגש בגופו הגשמי של היהודי. וכיוון שזהו פלא בעצם המציאות, לכן נדרש נס תמידי שיפעל זאת בכל רגע מחדש.

אמנם עיקר העניין נפעל ברגע הראשון של היציאה. אז התחיל גילוי זה. אבל עניין זה עצמו ממשיך ופועל בכל רגע ורגע את היציאה העכשווית ממצרים - מה'מצרים' וגבולים' של העולם והגלות.

וזהו הפירוש "אשר גאלנו" - הקב"ה גואל אותנו ממצרים. בכל רגע ורגע הקב"ה נוטע בנו את החירות הנצחית מחדש. "ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו - ולא יוציא אותנו כעת - ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים"²⁷.

26. רש"י שמות יח, ט, ממכילתא שם.

27. זהו תוכן דברי המשנה (פסחים קטז, ב) המובאת בהגדה: "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים" - בכל יום ויום (כדברי אדמו"ר הזקן בתניא פרק מז), חייב אדם להתבונן במשמעותה הפנימית של היציאה ממצרים, 'לחיות' זאת מחדש, ולהרגיש שאכן היום יוצא הוא מהשעבוד של מצרים. חיוב זה מודגש במיוחד בליל-הסדר, שאז ישנה מצווה מיוחדת לספר ולהיזכר בעניין יציאת-מצרים.

עבודתו של יהודי

ה. על-פי זה מובן, מדוע יציאת-מצרים היא יסוד גדול באמונתנו, עד שמעמד מתן-תורה התחיל דווקא בהזכרת היציאה ממצרים, ומדוע מאורע זה משפיע על הלוח היהודי.

אדמו"ר הזקן כותב בתורה-אור²⁸, שהעניין של יציאת-מצרים קיים גם למעלה בעולמות הרוחניים. "כל סדר ההשתלשלות נקרא בשם 'מצרים' - בחינת מיצר וגבול". יש את הקב"ה כפי שהוא מצד עצמו, מרומם לגמרי משייכות לעולם; ויש את הקב"ה כפי שהצטמצם להוות ולהנהיג את העולם על-פי חוקי הטבע. באופן כללי, שתי דרגות אלה נרמזות בשני השמות - הוי' ואלוקים. הוי' הוא שם העצם²⁹, המורה על הקב"ה כפי שהוא בעצמיותו, למעלה לגמרי משייכות לעולם; ושם אלוים בגימטריה הטבע³⁰. זהו שם המורה על האלויות כפי שהיא בשייכות לבריאה.

תפקידו המיוחד של היהודי הוא - להמשיך את האלויות שלמעלה לגמרי מהטבע בתוך הבריאה. להשכין בתוך הבריאה את שם הוי' שלמעלה ממנה. ובוזה מתבטא החידוש של המצוות שניתנו בסיני על המצוות שלפני זה: שבע מצוות בני-נח, רובן קשורות לישוב העולם. עיקרן הוא (לא המשכת האלויות שמעל העולם בעולם, אלא) להביא את הבריאה למצב מתוקן. בכדי שבעולם ישלוט סדר, צריך שיהיו חוקים אנושיים בסיסיים. ואפילו המצוות שבין אדם למקום עליהן נצטוו בני-נח, כמצווה לכפור בעבודה-זרה, שייכות רק לאלויות שבערך הבריאה, לשם אלוים המלוכש בטבע.

יתירה מזו: אפילו המצוות שניתנו לאברהם אבינו, גם הן לא המשיכו את עצמיותו של הקב"ה ממש. דווקא במתן-תורה ניתן הכוח להמשיך את בחינת ה"אנכי ה' אלוים" - את הקב"ה כפי שהוא בעצמיותו, ולהחדירו במציאות העולם. זהו החידוש במצוות שניתנו בסיני: על-ידן ממשיכים את האלויות שמעל הבריאה בעולם עצמו.

ההכנה לדבר זה היא - היציאה ממצרים. ביציאת-

28. דף עא, ג.

29. ראה מו"נ ח"א פס"א. כסף משנה הלכות עכו"ם פ"ה ה"ז. פרדס שער יט. ועוד.

30. פרדס שער יב פרק ב, ועוד.

מצרים החל חיבור של הנצחיות האלוית הבלתי-מוגבלת עם מציאותו הגשמית של היהודי. קשר זה של היהודי, כפי שנשמתו מלוכשת בגוף גשמי, עם עצמיותו של הקב"ה, מהווה נתינת כוח להמשיך את האלויות שלמעלה לגמרי משייכות לעולם - בעולם.

לכן, מיד בתחילת עשרת הדיברות אומר הכתוב "אנכי ה' אלוים אשר הוצאתיך מארץ מצרים": הפתיחה של מתן-תורה אינה מדגישה את הנפלאות שהקב"ה יכול לעשות. אם זו הייתה המטרה, היה עדיף לומר "אשר בראתי שמים וארץ", דבר שנראה בחיצוניות כפלא גדול הרבה יותר מיציאת-מצרים - ניסי יציאת-מצרים הם שינויים מ'ש' ל'יש', מה-שאיין כן הבריאה היא שינוי מ'איין' ל'יש'; בפתיחה של עשרת הדיברות טמון היסוד של מתן-תורה והחידוש הפנימי שהתחדש אז: מאז בריאת העולם עד יציאת-מצרים ומתן-תורה, הגילוי האלוים בעולם היה מבחינת שם אלוים בלבד, האלויות כפי שהצטמצמה להיות מקור לעולם; מה-שאיין-כן ביציאת-מצרים התחיל עניין חדש - להוציא את ישראל מהמצרים וההגבלות של העולם, ולחבר בין 'חור המצט', הגוף הגשמי של היהודי, למציאות הגדולה ביותר - הקב"ה כפי שהוא למעלה מכל ההגבלות. דבר זה בא לידי ביטוי בכך שבני-ישראל נעשו אז בני-חורין אמיתיים. נקבעה בהם נקודה אלוית עצמית שמצדה כל ההגבלות אינן תופסות מקום.

יציאת-מצרים, זו, הייתה ההכנה הראויה לכך, שכעבור חמישים יום, במתן-תורה, ניתנו לבני-ישראל התורה והמצוות המושרשות בעצמיותו של הקב"ה ממש, שעל-ידן הם יכולים לגלות בחינה זו גם במציאות העולם.

על-ידי קיום המצוות יכול יהודי הקשור עם עצמיותו של הקב"ה, להמשיך עצמיות זו בעניינים הגשמיים בהם מקיים הוא מצוות. יתירה מזו, כיוון שכל ענייניו של היהודי קשורים לעבודת ה', נמצא, שאת כל ענייניו הגשמיים הוא מקשר ומחבר עם עצמיותו של הקב"ה ובכך עושה הוא דירה לקב"ה בתחתונים.

וכיוון שיציאת-מצרים אינה רק יסוד לקיום התורה, אלא יותר מכך - עצם המציאות של יציאת-מצרים היא דבר הנמשך תמיד ומשפיע על כל מהלך חייו של היהודי, לכן היא פעלה שינוי בקביעת הלוח היהודי - מאז היציאה ממצרים החודש הראשון הוא חודש ניסן, חודש הגאולה.

כנגד כל הסיכויים:

הישיבה החסידית הראשונה

על מפעלו הגדול של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע
בהקמת ישיבת תומכי תמימים וסניפיה

מחסה מפני רוחות הזמן, ותעמיד דור של תלמידים למדנים ועובדי ה' הגדלים על ברכי תורת ההתבוננות בנוסח החב"ד. לראשונה מבקש הרבי להפוך את משנת חב"ד ודרך עבודתה לשיטה חינוכית מסודרת אשר בה יודרכו צעירי הצאן.

ביום ט"ו אלול תרנ"ז קרא הרבי הרש"ב נ"ע לכתמישים איש מבחירי הרבנים הזקנים והגבירים לוועידה, ובה שיתף אותם ברעיון "לכונן ולייסד ישיבה נכבדה בעד צעירי אחינו, תחת השגחה טובה ומועילה, בעזרתו ית', שיהיה כל עמלם בתורה ועבודת ד'. צרכיהם כולם ינתנו להם במילוי, למען לא יהיה להם כל מפריע בעבודתם, ויהיה מוחם ולבם מסורים כליל ללימודם ועבודתם".

והרבי הבהיר:

"מטרת הצעתי אינה להעמיד ישיבה נוספת על הישיבות הנמצאות מכבר. לא ישיבות חסרות לעם קדשנו. תודות לא"ל עליון, עשיר עמנו בישיבות ובתי לימוד. אך החסר לנו הוא החינוך. בזה נראה דלות עמנו בעת האחרונה, ירוממו ד' ויחייהו.

מהעת אשר התחילו התערובות, ההרכבות והזיופים בדרכי החינוך, החינוך הישן הברור והנכון אשר נתנו לנו גדולי חכמינו ז"ל, ואשר כולנו בו התחנכנו הועזב... ותמורתו בא חינוך חדש אשר לא שערותו אבותינו וחכמינו מעת היינו לעם סגולה. ואת המחסור הזה עלינו למלאות, בהקימנו מוסד כזה אשר מטרתו תהיה חינוך מעולה בעזר אלקים".

"...מעט אשר פשטה הנגע המהלכת בלימודיות וקריאת ספרי החיצונים, אשר מצאו קן להם בכל מקום ומקום, וגם במקום אכסניא של תורה מכניסים צרתה בביתה (אם על ידי הלומדים בעצמם או על ידי מסיתים מחוצה להם), ולדאבון לבנו הנה הרבה בחורים העוסקים בתורה אשר הביטו אל היכלות הטומאה ועיניהם ראו כל דבר זר ומוזר המושכים את הלב, טַפֵּשׁ ונכנס הארס והרעל בנפשם ר"ל.

ומקום קיבוץ נערים רבים נעשה על ידי זה לקיבוץ אשר הפיזור היה הנאה להם והנאה לעולם, כי בקיבוצם ואסיפתם יחד איש את רעהו יעזורו ונעשים מקולקלים ונשחתים כל כך, עד אשר גם תורתם נהפך רחמנא ליצלן לארס בקרבם ולא לסם חיים, כאשר עינינו רואות אשר רבתה המכשלה הזאת בזמן הזה ה"..."

במלים אלה מסביר כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב מליובאוויטש באיגרת שנשלחה לנדיבי עם (אגרות קודש מוהרש"ב ח"א ע' ריא) את הרקע להקמתה של הישיבה החסידית הראשונה, היא ישיבת "תומכי תמימים".

הרבי מכנס אסיפה

הימים - ימי שגשוגה של תנועת ה"השכלה", הסוחפת המונים בכל רחבי אירופה ושולחת זרועותיה אף אל תוככי בתי המדרש והישיבות. הרבי מבקש אפוא להקים ישיבה שתהווה בית

תגובות צוננות

את נאומו חותם הרבי בדברים הבאים:

"זה רבות בשנים אשר חשבתי על אודות התייסדות ישיבה של בחורים בני תורה אשר יתעסקו בלימוד תורת החסידות, והיה לי כמה מניעות בדבר. ועתה הגיע המועד לייסד בעזרתו ית' אותה הישיבה שעלה במחשבתי זה רבות בשנים".

בסיום דבריו מבקש הרבי מהנוכחים להביע את דעתם על הצעתו באופן פתוח וגלוי. "כל אחד יגיד נא דעתו והשקפתו כאשר עם לבבו אמת, שלילה או חיוב. המגין על ההצעה והמנגד לה, שניהם כאחד לוטשים אותה ונותנים לה צבעה האמיתי, וחופש הדיבור הוא נר האמת בכל אסיפה".

את תגובת הנוכחים באותה אסיפה מתאר הרה"ח ר' משה רוזנבלום ז"ל, לימים מזכיר הישיבה: "הוכרזה הפסקה לשעה תמימה, לתת את האפשרות לכל אחד מהקוראים לחשוב על ההצעה, להתבונן בה ולערוך הרצאתו אודותיה".

כעבור השעה התחדשה הישיבה, ומפי כולם נזרקה כי ההצעה כשהיא לעצמה עשתה עליהם רושם רענן, והם מודים כולם בהכרחיותה. אמנם בשאלת האפשרות נפלגו לשתי פלוגות: האחת, והיא המיעוט, חיוותה דעתה לעשות חיש איזה נסיון ובחינה, ואשר על פיהם יתברר אפשרות הדבר ואופני צאתו לפעולות. והשניה, והיא הרוב, ניסתה להוכיח כי ההתייסדות הזאת היא בגדר הנמנע.

ונתחלקו בטעמיהם והשקפותיהם לשנים: יש שמצאו השאלה הזאת סבוכה בכמה עניינים גדולים ורמים, שבסיבתם קשה לכונן את ההתייסדות הזאת, ויש שהוכיחו כי הדבר נמנע מצד מצב הדור וההתקדמות החפשית, כי לא ימצאו תלמידים וצעירים מוכשרים ללימוד ועבודת ד' כרצון וחפץ לבב כ"ק אדמו"ר שליט"א, באשר כבר ספו תמו חובשי ביהמ"ד לומדי תורת ד', והדור הצעיר הפך עורף אל התורה וקדשי בני ישראל, ונסחף בזרם העת החדשה, ויבחר בלמודים חדשים... כל אחד תיאר מצב העת והלך בני הנעורים, לימודיהם ושאיפותיהם, והמון ספורים מן החיים היומיים, אשר מתוך נאומיהם הוכרה מחשבתם, כי חושבים הם את ההצעה לנמנעת.

גם המחזיקים בהצעה לא היה לבם מלא תקווה

מתכונת הלימודים, לפי חזונו של הרבי הרש"ב, תכלול לא רק לימודי גמרא ומפרשיה, אלא גם עיון מעמיק בתורת החסידות, העוסקת בהכרת האדם את בוראו ובעבודתו את קונו על פי פנימיות התורה. כחלק בלתי נפרד מכך יושם דגש מיוחד על "עבודה שבלב" - זו תפילה. לימים יכתוב הרבי שלושה "קונטרסים" ידועים, ובהם יבאר היטב את שיטתו החינוכית, ויעלה על הכתב הדרכה פרטנית לתלמידי הישיבה ולכל ההולכים בדרכה - כיצד להתפלל, כיצד ללמוד וכיצד לעבוד את ה', בתוך הדברים משרטט הרבי קווים לצורה הראויה של לימוד הגמרא, תוך מתן דגש על הבנה נכונה ומעמיקה של הפשט, ומזהיר מפני פלפולים וחדושים של שקר (מאמר נרחב על שיטתו של הלימודית של הרבי הופיע בגליון 18). "תדעו", יכתוב הרבי בקונטרס "עץ החיים", "אשר מטרת יסוד אגודתנו אינו רק להחזיק בחורים שיעסקו בתורה... [אלא] להשתדל בכל האפשרי - בעזרתו יתברך - לנטוע בהם איזה הרגש פנימי ביראת ה' ואהבת ה', וידעו במה הם עוסקים, מה הם לומדים (היינו חכמתו יתברך) ובשביל מה הם לומדים, ויחיו בלימוד תורתם!"

"ובאשר דרך החיים המביאה לזה היא לימוד פנימיות התורה, כמו שנתבאר לעיל, לזאת שמנו יסוד ועיקר אשר כל אחד ואחד ילמוד דא"ח [דברי אלקים חיים - כינוי לתורת החסידות] זמן נכון ביום".

דברים ברוח זו אמר הרבי גם בנאומו בוועידה האמורה, שבו חידד את המעמד המיוחד של לימוד פנימיות התורה בתוך מסגרת הלימודים:

"תורת החסידות היא תורה שלמה שצריכים ללמודה בעיון הטוב, להבינה ולהסבירה לעצמו כלימוד הסוגיות בגליא שבתורה. אלא שההפרש הוא, שבגליא שבתורה לומדים הלכות שחיטה דבהמה חיה ועוף, ובתורת החסידות הלמוד דהלכות שחיטה הוא בהיצר הרע, נפש הבהמית והשכל הטבעי. בלימוד דגליא שבתורה הלימוד בהלכות מליחה - בבשר הבעלי חיים, והלימוד בהלכות תערובות - בתערובת בשר בחלב וכו'; ובתורת החסידות הלימוד בהלכות מליחה הוא השקטת רתיחת הדמים בהשכלה והשגה בעניני אלקות דבריאה יש מאין; והלימוד בהלכות תערובת בשר בחלב - בענין בירור המידות [ה]טבעיים".

על המוסד, ולא פתרו אותה בחיוב אלא מפני שהיא רחוקה מהפסד, ומה שיעשה הזמן לא יעשה השכל"...

חשש נוסף שעלה באותם ימים מתואר באחת מאגרותיו של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ (אגרות קודש מוהריי"צ ח"א ע' ט). החשש היה כי עצם הקמת ישיבה שאליה יתקבצו תלמידים ממקומות שונים תהווה כר נרחב להתהוות גרעין לתנועת ההשכלה: "ייסדו מקום ללמוד תורה, ושמה ילמדו גם ספרי חיצונים, ואז ילכו בהגימנאז' [=גימנסיה], אשר יעשו עבורם למען ילמדו גם תורת העמים".

יחס מסויג לרעיון הקמת הישיבה הגיע גם מכיוונים אחרים. בין זקני החסידים היו שסברו שלמוד החסידות אינו מיועד לבחורים צעירים שטרם נישאו. בקשר לכך תיאר אחד מזקני החסידים את המהפך שהתחולל בנפשו כאשר החל לאחר נישואיו ללמוד בספר "תורה אור" לבעל התניא. המאמר הראשון שלמד היה בפרשת ויצא, על הפסוק "וללבן שתי בנות", בו מתבאר עניינם הפנימי של רחל ולאה ומשמעות אהבת יעקב לרחל דווקא. לפתע סיפורי התורה שבספר בראשית לבשו הבנה חדשה. "והנה", אמר אותו חסיד, "כעת, כשבחור ילמד בישיבה על רחל ולאה, הוא ילמד יחד עם הפשט גם את עומקם של הדברים, וכיוון שכך יחמיץ את ההתפעלות מהחידוש שבדבר. העומק שבפנימיות התורה יראה לו מובן מאליו".

אמנם, דעתו של הרבי הרש"ב נ"ע היתה שההתפעלות מהחידוש אינה אלא "חיצונית" שאין בה כל תוכן אמיתי, ואדרבה - עדיף לימוד מתוך חיבור אמיתי לתוכן הדברים עצמם, ולא מתוך התפעלות חיצונית.

שנת הלימודים הראשונה

שעות רבות נמשכה האספה, ועם סיום המושב נקבע מועד נוסף להמשך הוועידה. אז נשא הרבי נאום בפני הנאספים, ובו הודיע על החלטתו:

"ההצעה בדבר המוסד... לאחר העיון הנמרץ ברוב ימים הנני מוציא משפטי עליה כי אינה כלל בגדר הנמנע. אפשרית היא, וחוב קדוש עלינו להוציאה לידי פועל.

אין לכוחד כי תנאי ההתייסדות קשים הם, אבל תקוותי חזקה לאיל העוזר, כי הם יכרעו ברך למאמר חז"ל "יגעת ומצאת תאמין".

דברים גדולים ונצורים ידרוש מאתנו המוסד. הוא ידרוש עבודה ועמל רב, רוחני וחומרי. ידרוש הנחת עצמותנו והתמסרותנו בכל לב ונפש. ידרוש אומץ לב וסבלנות כבירה ותקיפה. אמנם כן, קושי גדול כרוך בעקבי המוסד הזה... אין להשגיח על המכשולים. קלי ערך הם לעומת הנחיצות במוסד כזה, המוסכמת מפי כל. כזאת דורש ד' מאתנו, וזאת המצוה והחובה. עלינו לנטוע בעזרתו ית' גפני ברכה בכרם ד' צבאות ית"ש, ואז, בחסדו, על כל תלאות ומכשולים נתגבר!"

במבט לאחור, אין ספק כי הרבי בעיניו הצופות הקדים רפואה למכה. כעבור שנים מעטות תפרוץ ברוסיה המהפכה הקומוניסטית אשר תעשה שמות ביהדות כולה. תלמידי ובוגרי ישיבת תומכי תמימים, אשר חונכו ליראת שמים אמיתית ולמסירות נפש ללא פשרות, עתידים לשאת על כתפיהם, תוך סיכון עצמי עצום, את החזקת היהדות כולה תחת השלטון הסובייטי. אלמלא הקמת הישיבה, לא רק חסידות חב"ד היתה עומדת בסכנה, אלא המשך קיומה של היהדות ברוסיה כולה.

וכפי שהתבטא הרבי הרש"ב לאחר הקמת הישיבה:

"לא בעלי תורה אנו חסרים בעולמנו היתום, כי אם אנשי לבב והרגש, אשר בגודל יראת אלקים שתהיה מושרשה בהם בקרב ולב עמוק, יהיה בהם הכח לשוט בשטף המים הזדונים אשר שטפו עברו הארץ לרוב דאבוננו.

והיה כי יעזרנו אלקים, ותלמידיו יהיו לאנשים אנשי לב ורוח אנשי מעשה וחכמה ויבנו להם בתים בישראל, היה יהיו הם מעוז לתורתנו ואמונתנו. הם יעמדו לימין הדת בכל תקפם וגבורתם, הם יהיו צבא אלקים ללחום מלחמת מגן וצינה, הם יחזיקו בשלח להגן בעד חומת בית חיינו ודת קדשנו, והם גם הם יגדלו אחריהם לגיונות בני חיל כאלה, אשר היה יהיו לעיניים לדורם ולמעוררים לעמם".

ואכן, קבוצת התלמידים הראשונה הגיעה אל הישיבה מיד לאחר האסיפה, ועוד באותו אלול החלו הלימודים. ל"משפיע" הישיבה התמנה החסיד הדגול, רבי שמואל גרונם אסתרמן זצ"ל, ששמו נישא מאז בהערצה בפי כל תלמידי הישיבה גם עשרות רבות של שנים לאחר שסיימו את לימודם בה.

את החגים עשו התלמידים החדשים במחיצת הרבי, יחד עם החסידים הרבים שבאו להסתופף

קבע הרבי תנאי כניסה נוקשים, וכל בחור שחפצה נפשו להתקבל לישיבה צריך היה לעבור מבחן מדוקדק אצל בנו הרבי הרי"צ, שהתמנה למנהל רוחני של הישיבה. גם הרבי הרש"ב בעצמו תהה על קנקנו של כל בחור שביקש להצטרף אל הישיבה כדי להחליט אם אמנם ראוי הוא להימנות על ה"תמימים" - כינויים של התלמידים בישיבה החדשה.

בהמשך דרכה, כאשר פקע שמה של הישיבה כמצטיינת לא רק בלימוד ובעבודת החסידות, אלא גם בלימוד גמרא ומפרשיה, התחילו להתדפק על דלתה בחורים ממקומות שונים. אולם הרבי הורה לקבל רק אחדים מתוך כל הבאים, גם אם היו הם בני נכבדים וגבירים, שעשויים היו לתמוך בישיבה שכה זקוקה היתה לתרומות ותמיכות.

הרבי הרש"ב אף דרש דו"חות מפורטים מבנו המנהל הרוחני, אודות מצבם הרוחני של כל אחד ואחד מהתלמידים.

הרבי הקדיש תשומת לב אישית למצבו הפרטי של כל בחור ששאל ודרש בעניני עבודת השם, והואיל להדריכו באופן מפורט בהתאם למעמדו האישי ומצבו הרוחני. ובנוסף על שיחות אישיות עם כמה בחורים, הוסיף גם לכתוב אגרות קודש בהן ביאר בפרטיות עניינים דקים בעבודת ה' הנוגעים לבחורים מסויימים (ראה אגרות קודש מוהרש"ב נ"ע ח"א ע' רלב. ח"ג ע' מט"נג. ע' ע' פט"צד. ח"ד ע' ל. ע' מ. "לקוטי סיפורים" (פערלוב) ע' קצו. "דברי ימי התמימים" ע' 51).

כרם רבעי

התייחסות דרמטית ונוקבת לתפקידה ומהותה של הישיבה אנו מוצאים בדברי הרבי הרש"ב בשמחת תורה תרס"א, במלאות שלוש שנים לקיומה של הישיבה.

"הישיבה נקראת "כרם ה'", ובו גדלים אילנות עושי פרי..."

לכרם ה' של ישיבת "תומכי תמימים", מלאו ב"ה שלוש שנים. במשך שלש שנים אלו צמחו בכרם זה בלי עין הרע פירות טובים. ברם, מבלי להתחשב בטיבם, הנם פירות ערלה שאסורים בהנאה. הפירות אמנם טובים, למדו הרבה 'נגלה', ולמדו היטב - בישיבות הליטאיות היו מכתירים אותם בשבחים מבהילים - 'עילויים', 'תלמידי חכמים גדולים', 'גאונים', וכדומה. למדו הרבה חסידות, ומבינים חסידות, יש גם כאלה

בחצר הקודש בליובאוויטש, ומיד לאחר מכן נסעו יחד עם מורם ר' גרונם אל העיר זעמבין שבפלך מינסק, שם שהו עד תום שנת הלימודים הראשונה.

לקראת תשרי תרנ"ט באו התלמידים עם ר' גרונם לליובאוויטש, וכך כתב על כך לימים כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ (אגרות קודש מוהריי"צ ח"י ע' שסז): "עניה היא ע"י, ואין די מלין לתאר אותה השמחה והחדוה שהסבה לאדמו"ר ראיית פני התלמידים, והשינוי הגדול שנראה במחזה התלמידים גם בתוארם החיצוני..."

השם: תומכי תמימים

בליל שמחת תורה של אותה שנה זכתה הישיבה לשמה, המלווה אותה עד היום הזה, "תומכי תמימים", ותלמידי הישיבה - לכינוי "תמימים". וכך מתאר כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ את המאורע (אגרות קודש שם):

"בליל שמחת תורה תרנ"ט בעת ההקפות, כשהגיע להקפה השביעית - והיה כבר השעה מאוחרת ביותר, בערך שעה הרביעית בלילה - הואיל הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק לבאר ענין ז' ההקפות. הביאור הבינו כל השומעים, וסיים:

בעזרת השם יתברך יסדתי ישיבה אשר בה ילמדו נגלה וחסידות, היינו אשר ידעו כי בהנגלה יש פנימיות התורה, והחסידות יבינו כמו שמבינים ענין בנגלה. וצוה לנגן..."

אח"כ אמר הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק: הישיבה אשר בחסדי א"ל עליון נתייסדה, אין לה עדיין שם. ועתה הנני קוראה בשם "תומכי תמימים", כי מטרת הישיבה להיות תורת ד' תמימה, ואז היא משיבת נפש. כדאיתא במדרש "למה היא תמימה - שהיא משיבת נפש; למה היא משיבת נפש - שהיא תמימה".

בטוח הנני בזכות הוד כ"ק אבותינו רבותינו הק', אשר בהנהגת רוחה של ישיבה, יקוים האמור "תקיף לעד" עד ביאת גואל צדק במהרה בימינו אמן, ובלומדיה יקוים האמור "תמים במעשיו".

והכריז: הישיבה שמה "תומכי תמימים", והתלמידים הלומדים ומתנהגים ברוחה, שםם "תמימים". נותן התורה יתברך ויתעלה יברך את הלומדים והתומכים בגשמיות וברוחניות".

על מנת שהישיבה תמלא את ייעודה וכוונת ייסודה,

העוסקים בעבודה שבלב. הפירות הם די טובים, אבל הנם פירות ערלה. זה מריח בגאווה, בגסות הרוח, ועל כולם - בהחזקת טובה לעצמו.

הדין הוא, שפירות ערלה אסורים לעולם אף לאחר עבור שלש שנות הערלה, ולא מועילה בזה פדיית הפירות (כמו הדין בפירות השנה הרביעית) - גאווה וגסות הרוח, וכן החזקת טובה לעצמו הבאה מלימוד התורה ומהתעסקות בעבודה שבלב, הם ערלת הלב, ואי אפשר לפדותם - היינו לטהרם או להכשירם באיזה טעם שיהיה. הפירות שיש בהם ערלת הלב הרי מבלי להתחשב בטיבם אסורים הם בהנאה לעולם.

פירות ערלה אין להם תקנה אחרת מאשר ביטול והעברה מן העולם. הביטול וההעברה באים על ידי תיקון חצות, שדמעות מכבסות, כפי שהסבא כ"ק אדמו"ר האמצעי מסביר את הענינים של "חומת בת

ציון הורידי כנחל דמעה" ו"היתה לי דמעתי לחם יום ולילה" - בספרו "דרך חיים".

כעת באה השנה הרביעית בכרם ה' של ישיבת "תומכי תמימים"... פירות רבעי מותרים בהנאה לפי אחד משני התנאים: א) להעלות לירושלים, וירושלים היינו יראה שלם. ב) לפדות את הפירות ולבטל את מטבע הפדיון בביטול גמור".

אחר כך המשיך ואמר:

"מובטח לי - וידוע ההבדל בין "בטוח" ל"מובטח" - שתלמידי "תומכי תמימים" באשר יהיו, ובארבע פניות העולם יפוצו - יגשימו בפועל ובמסירות נפש את הכוונה העליונה של 'נתאוה הקב"ה להיות לו דירה בתחתונים".

לאחר מכן פנה הרבי לעבר התלמידים ופתח בשיחה ארוכה, יוקדת ולוהטת, ובה התווה את דרכה

כל היוצא למלחמת בית דוד...

מתוך שיחתו של הרכי הרש"ב
בשמחת תורה תרס"א

"כל היוצא למלחמת בית דוד כותב גט כריתות לאשתו" (שבת נו, א). בית דוד - זהו גילוי של משיח בן דוד. כפי הידוע מעליית הנשמה שהיתה לבעש"ט, שבה היה בהיכל המשיח ושאלו "אימתי קאתי מר", ומשיח ענה לו "לכשיפוצו מעיינותיך חוצה" - כשהמעיינות של תורות הבעש"ט ודרכי עבודתו יפוצו בעולם, אז - אתי.

...ברם, ל"בית דוד" ישנן מלחמות... והיובל בו משיח בן דוד בא, אז הוא הזמן של "חרפו אויביך ה' חרפו עקבות משיחך".

אמת, לבי כבד עלי בגין חברת מפיצי השכלה, שזה שנים רבות מעלילים עלילות בממשלה על ה"חדרים" היהודיים ועל המלמדים, ורוצים - היה לא תהיה - לעקור מן השורש את ה"חדר" והמלמד היהודי, ולטמא ר"ל את מוחותיהם של ילדי ישראל בכפירה בה' ובתורתו, על ידי המלמדים האפיקורסים שלהם, ועל ידי המכה המרה החדשה, ה"משלחת מלאכים רעים" - המלמדים של החדרים המסוכנים (החדרים המתקדמים שכונו "חדרים מתוקנים" נקראו בפי ראי ה' "חדרים מסוכנים").

ברוע של עקבות משיחא, ישנן שתי דרגות: הדרגה הראשונה היא "אויביך ה'" - אנשים שהם אויבי ה'. אלה הם זקני האפיקורסים, המשכילים, חברי מפיצי השכלה, המורים האפיקורסים של החדרים המסוכנים ותלמידיהם, אלה מנהיגי הדור השני של מחרפים, שהם כולם אויבי ה', וכל עניינם הוא לחרף את ה' ותורתו.

הדרגה השנייה הם אנשים שחושבים בענין של "עקבות משיחא". - הדרגה הראשונה, "אויבי ה'", אינם מאמינים בשום דבר, לא בהש"ת ולא בתורת ה'; הם לועגים ממצוות ה' בכלל, ומהאמונה בביאת המשיח בפרט. ואילו הדרגה השנייה הם אנשים שבכלל המאמינים בה' ובתורתו, אלא שאמונתם נעדרת קדושת התורה.

בדרגה השנייה, שהם "חרפו עקבות משיחך", ישנם כמה וכמה סוגים שונים, עד לבני תורה, אלא שחלשים הם באמונת הגאולה, הם אף מבארים זאת בטעמים של יראת שמים, אבל כאמת זוהי חלישות אמונה בביאת המשיח.

מלחמת בית דוד צריכה טכסיס משלה, "לא בחיל ולא בכח, כי אם ברוח": חיל וכח הם מוסר ותוכחה, ורוחי זו פנימיות התורה, חסידות, השגה אלוקית ועבודה שבלב.

"אני מבקש את ידידינו אנ"ש יחיו להחזיק את הישיבה תומכי תמימים כאשר החזיקו אותה עד כה... ואין רשות לשום אדם לשנות ח"ו את תוכנה הפנימי..."

בני יחיה, תשגיח ותשתדל בדבר הישיבה תומכי תמימים, להאדירה בעזרתו ית' בתכלית כוונתה הפנימית בלימוד דא"ח ובעבודה שבלב כו' וכאשר כתבתי בקונטרס עץ חיים, ויותר מזה כמדומה שכתבתי לך באחד מהמכתבים, שהוא - בעזרתו ית' - החזקת העבודה הפנימית בזמן הזה, וזאת היא הדרוש מאתה, ובזה צריכים להשתדל..."

שאר תולדותיה המפורטים של הישיבה וסניפיה שנפתחו תוך שנים מעטות במרחב הרוסי-ליטאי, וכל הקורות אותם בכל השנים הללו - הלא הם כתובים על ספר דברי הימים.

של הישיבה אותה הקים, ואת ההתמסרות העצומה הנדרשת מהתלמידים המתחנכים בה, ומתוך כך ביאר יסודות עמוקים בדרכה של תורת החסידות, וכיצד צריכה להיראות ההנהגה החסידית וההשקפה של החסיד, מתוך שלהבת אש אלוקי.

בשיחה זו ניתן לראות גם כעין דברי נבואה על המאורעות שבאו בשנים שלאחרי זה, והדרכים להתמודד עם פגעי הזמן העתידי (חלקים משיחה זו מופיעים במסגרת).

"תשגיח ותשתדל בדבר הישיבה"...

כעבור כעשרים שנה מייסודה של הישיבה נתבקש מייסדה, הרבי הרש"ב, לישיבה של מעלה. וכה כתב בצוואתו הקדושה, שנכתבה סמוך להסתלקותו:

תחלה לכתוב גט כריתות לכל הדברים הגופניים, בהם נוהגים בני האדם, ולהתמסר להנהלה דתומכי תמימים, המחנכת ומדריכה אנשי צבא לקראת מלחמת בית דוד...

תמימים! הנחות העולם והרוח הנושבת בעולם, אפילו של שומרי תורה ומצוה - הנן קרירות, ובעלי ריח של כפירה, שכן בין קרירות לכפירה ישנה מחיצה דקה ביותר...

כתוב "כי הוי"ה אלקיך אש אוכלת הוא": אלקות היא אש - שלהבת. ללמוד ולהתפלל צריכים מתוך התלהבות הלב, שכל עצמותי תאמרנה דברי ה' בתורה ובתפילה.

כאשר חסיד לומד תורה, צריך להיות מונח במחשבתו הפנימית התיבות, היות התורה חכמתו ורצונו יתברך, ובכל יום ויום יהיו בעיניך כחדשים, מה להלך באימה וביראה ברתת ובזיע, אף כאן באימה וביראה ברתת ובזיע. לחסיד היתה יראת הכבוד האמיתית כלפי נותן התורה ב"ה, אותו קלט והרגיש בתורה.

כשחסיד התפלל היה מונח בפנימיות מחשבתו התיבות "דע לפני מי אתה עומד" - בבתי כנסיות מסוימים רשום מאמר זה על עמוד התפילה, שהעמוד ידע לפני מי הוא עומד... אולם בבתי כנסת חסידיים רשומות מלים אלו לא על העמוד, אלא חקוקות הן במוח ובלב!

"היוצא למלחמת בית דוד כותב גט כריתות לאשתו": הסדר בגשמיות הוא שעל איש הצבא להיות בריא, לא רק שלא יהיה בעל מום, כי אם בריא אולם ברמ"ח אבריו ושס"ה גידיו, שכן כדי שאיש הצבא יוכל להיות בן חיל - עליו להיות בריא. כך הסדר בגשמיות, ומכל שכן ברוחניות.

על איש הצבא שצריכים למלחמת בית דוד להיות בריא. לא די שהוא איננו בעל מום ברמ"ח איברים, שהם רמ"ח מצוות עשה, ובשס"ה גידים, שהם שס"ה מצוות לא תעשה. אלא עליו להיות בעל כח, שיהיה לו חוזק בעבודת השי"ת וביראת שמים.

תורת החסידות קוראת לחוזק זה בשם "איתן". "איתן" פירושו - חזק וקשה. בחוזק ישנן דרגות, חזק ויותר חזק. ואילו בקשיות אין דרגות, זה קשה שאין קשה ממנו. זאת אומרת שהקשיות ביראת שמים היא במידה כזאת שכל הרוחות שבעולם לא יזיזוהו ממקומו בתורה ועבודה, היינו בעל מסירות נפש אמיתי ושום מונע ומעכב ונסיונות לא יפריעוהו בעבודתו.

איש צבא כזה הינו בן החיל במלחמת בית דוד, שיכול להציל - ואכן יציל - את מצב ישראל מידי אויבי ה' וחורפי עקבות משיחך, על ידי הרבצת התורה ביראת שמים ועל ידי התעוררות לתשובה. כדי להיות איש הצבא במלחמת בית דוד, מוכרחים

שבת ב"תומכי תמימים"

מתוך זכרונותיו של הרב"ח ר' נחום שמריהו ששונקין, מתלמידי הישיבה

משהחזיק כל אחד במקומו, פתחו המנגנים בשירם וזמרו. הנגינה היתה רבת גוונים: היו נגונים של מרירות ונגונים של שמחה. הנגונים רוממו את הנפש והשומעים הרגישו ביצאם מן החול אל הקודש.

כשראיתי בפעם הראשונה מחזה קדוש ונהדר זה, כאשר על כולם חופפת קדושת השבת, פני כולם מאירים, וכולם כאחד שומעים את הנגונים שובי הלכות מתוך חרדת־חדוה ונעימות - נתבטלו כל חושיי ולא ידעתי את נפשי באיזה עולם הנני נמצא.

המאמר

כשנכנס הרבי בפתח האולם הגדול, בכותל המזרח, פנה לקרן דרום־מזרחית, ומיד בהכנסו היו מפרקים את ריבוע השולחנות בקצהו הדרום־מזרחי. לרגע היתה מתעוררת שערוריה מצד האנשים שנאלצו לעזוב את מקומם, אך, מפני גודל הדרך־ארץ בפני הרבי, הפכה מיד הסערה הרגעית לדממה.

כניסת הרבי לאולם הטביעה רושם אדיר, בלתי טבעי, על הכל. ראיית הרבי הטביעה רושם אדיר בלתי טבעי על כל רואיו, ומכל־שכן על מי שלא ראה אותו מעודו. גם מי שראה אותו, הרי אינו דומה מי שראהו בחול למי שראה אותו בשבת. אם על כל אדם אמרו רז"ל: "אינו דומה מאור פניו של אדם בחול, למאור פניו בשבת" - כל שכן הרבי. ביחוד בשבת, לפני אומרו מאמר החסידות, היו פני קדשו מאירות מהחכמה האלקית אשר בקרבו, כנאמר: "חכמת אדם תאיר פניו", ובפרט בשבת היו פני קדשו מאירות ביותר.

השבת בליובאוויטש היתה כולה מוקדשת לחסידות. את השבת קיבלו מתוך נגינה, אשר לה מקום חשוב מאד בליובאוויטש. היתה קבוצת מנגנים מיוחדת, שמנצחה היה הבחור נטע פאהארער - נתן נטע מהעיר "פאהאר". - נטע, היה בעל קול נעים, ידע פרק בשיר, וחוש נעלה לו בנגינה. במנגינותיו משך לבבות, והוא אשר סידר את קבוצת המנגנים ועמד בראשה (ראה "התמים" חוברת ה).

מדי שבת בשבתו היה הרבי מופיע בליל שבת קודש ואומר מאמר חסידות לפני התלמידים והאורחים. מקרב תושבי העיירה עצמה היו באים מעט מזער לשמוע את המאמר, פרט לרב העיר וכמה מהבעלי־בתים מחשובי העיר ונכבדיה.

בתחילה אמר הרבי את המאמר באולם הקטן, וכאשר נתברו התלמידים והאורחים, עברו לאולם הגדול.

ביום הששי, מיד אחרי תפלת מנחה, היו מכינים את המקום; העמידו ארבעה שולחנות גדולים וארוכים באמצע האולם לארבע הפאות - מזרח, מערב, צפון ודרום. בחלל המרובע, באמצע השלחן העומד לצד צפון, העמידו כסא, והרבי ישב עליו כשפניו קדשו לצד צפון. מצדו השני של השלחן, ממולו, עמד תמיד בנו [כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע], ורק השולחן הפריד ביניהם. מסביב לשולחנות עמדו התלמידים והאורחים. כיון שחפצו של כל אחד אדיר היה לראות את פני הרבי, או לכל הפחות לעמוד בשורה הראשונה מול השולחן, היו דוחקים זה את זה ופניהם וגופם נתמלאו זיעה ודוחקא דמצוה, כמאמרם: "אגרא דכלה דוחקא".

הוא היה גבה קומה, משכמו ומעלה גבוה מכל העם. בחול היה הרבי חובש כובע של משי, ובשבת חובש היה כובע עגול, "שטריימל" של סובל מהודר. כשהיה יוצא מביתו שבחצר אל האולם לאמר את המאמר, היה לובש בגד משי עליון על כתפיו ומטפחת משי צחה לבנה כשלג כרוכה על צוארו.

אך נשמעו פעמי צעדיו של הרבי, מיד הושלך הס. הנגונים פסקו ופני הכל פונים מזרחה. וכשהופיע נדמה היה כי מלאך ה' צ'באות הופיע באולם. הוא היה נכנס במתינות, עיניו מפיקות חן, ויושב על הכסא לנוכח אלינו. גם בנו חבש בשבת כובע עגול, "שטריימל", מסובל.

מנהגו היה לכרוך על ידו הימנית מטפחת אדומה. אבל פשר הדבר לא נדע. אולם כבר העיד עליו בנו, כי כל תנועותיו של הרבי היו מיוסדות על איזה טעם נגלה או נסתר.

זמן מה היה יושב בדומיה, כשהרבי ובנו מסתכלים זה בזה [כל העת שאמר כ"ק אדמו"ר המאמר דא"ח, ובנו כ"ק אדמו"ר הריי"צ עמד לנגדו, פעמים רבות הרכין הראש, כאלו "תאמר" - לאות שהבין מה שנאמר]. אחר כך היה פותח בקול חרישי את המאמר. מרגע לרגע גבה קולו, עד שהפך לקול אדיר חוצב להבות אש. פניו פני להבים ודומיה שוררת בכל הזמן של אמירת המאמר; הכל עשו אזנם כאפרכסת לשמוע דברי קדשו של הרבי. מחזה נהדר זה היה נמשך, בדרך

כלל, לא פחות משעה וחצי, ולפעמים כשעתיים. המאמר היה עושה רושם אדיר על כל השומעים, ואפילו על אלה שאזנם לא שמעה מעולם דברי חסידות. הדברים הקדושים שיצאו בלהבת אש קודש, מלב קדוש, היו חודרים אל הלבבות.

ה"חוזר" ר' שילם

לאחר שגמר הרבי את המאמר, התפלל כל הקהל ערבית, ולאחר התפילה הלכו רוב התלמידים והאורחים לקיים סעודת שבת. אך מספר מסוים של תלמידים ואורחים, היה מתקבץ ומתכנס למקום אחד, כדי לחזור על המאמר. הללו היו חוזרים על המאמר בלשונו ממש. היו בין התלמידים בעלי כשרון ובעלי תפיסה נעלים שקלטו היטב את המאמר.

החוזר העיקרי היה שילם¹, שביגיעתו העצומה והנהירה לשמוע, להאזין ולהקשיב - הצליח לדעת את המאמר טוב מכולם. הוא היה פותח בחזרה על המאמר והם היו עוזרים לו.

זמן רב חלף עד כי עלה בידם לצרף את המאמר, ורק כאשר גמרו התפללו גם הם והסבו לסעודת ליל שבת קודש. אף שהשעה היתה כבר מאוחרת, נתקבצו לאחר הסעודה עוד הפעם וחזרו על המאמר לבב ישמט מהם, ורק אחר כך הלכו לישון קמעא.

1. החסיד רבי משולם קוראטין. ראה באריכות אודותיו - בגליון 14.

השתפכות הנפש והמתיקות...

ממכתבו של הגאון רבי אליעזר בן ציון ברוק ע"ה, ראש ישיבת נובהרדוק, לרגל מלאות שמונים שנה להתייסדות הישיבה:

זכיתי בנעורי ללמוד בליובאוויטש ממש בקיץ תרע"ז, הקיץ האחרון שנתקיימה שם הישיבה. ומפני המלחמה שנתפשטה אז ברוסיה עברה הישיבה לעיר קרמנצ'וג. למדתי אז אצל הר"מ הגאון רבי יהושע הדווינסקער...

היתה לי נטיה לבוא אל האולם הגדול (דער גרויסער זאל), ביחוד בשבתות אחר תפלת המנחה, שהיו מתאספים שמה הבחורים הגדולים בעת רעווא דרעוין, שרים ניגוני חב"ד וחוזרים על מאמר בחסידות. כן היתה לי נטיה לבוא אל האולם הקטן (דער קליינער זאל) כליל שבת קודש וביום שבת קודש בשעות המאוחרות שאחר התפילות. הייתי שומע את השתפכות הנפש והמתיקות בתפילתם של הני שנקראו בשם ה"עובדים" (ביניהם היו הגאונים ר' שמואל בריסובער, ר' גדליה פאטשעפער, ועוד).

עד היום כאשר אני מעלה בזכרוני ומצייר לי אותם הרגעים, אי אפשר להעלות הרשימות על הכתב...

בהשכמה, הלך שילם ועוזריו, ועוד כמה אנשים מכובדים מהאורחים, לבית הרבי ל"חזרה". בחזרה זו לא הרשו לאנשים רבים להיכנס אל הרבי.

הרבי היה יושב, ושילם חוזר לפניו את המאמר. ואם חיסר כמה מלים או שקשר הענינים היו מעורבבים, היה הרבי מזכירם ומיישרם, ולפעמים מבאר איזה דבר קשה במאמר. אחר כך יצא שילם וחזר על המאמר. המאמר כבר נקלט היה במוחו בשלימות וחזר עליו בטוב טעם. אחרי התפלה וסעודת שבת חזרו על המאמר גם העוזרים. אך הכל ביקשו לשמוע דוקא מפיו של שילם.

[כ"ק אדמו"ר התפלל עד ברוך שאמר באולם הקטן בעת שהצבור התפללו, ובעת קריאת התורה ישב על כסא, פניו להספדתורה ואחוריו לדרום, ואחרי שגמרו הציבור התפילה הלך כ"ק הביתה והתפלל בארוכה. ואם הטו אוזן אל כותל ביתו, שמעו קול הנגינה שלו ווי ער חב"ד'ט זיך. ואחר כך קידוש במקום סעודה, והפסיק בתפלת מנחה בביתו במנין מצומצם, ואחר כן סעודת שבת. ואמר בפירוש קודם הסעודה שזה אינו במקום סעודה שלישית].

רעוא דרעווין

כך עברה השבת על המאמר. האכילה והשינה היו רק בדרך אגב. סעודות השבת מוכנות היו לפני התלמידים ביד רחבה; בשר ודגים וכל מיני מטעמים; אך התלמידים היו שקועים וטרודים בחזרת המאמר. את קדושת השבת ועונגה הרגישו רק במאמר ובתפילה. עניה היא העט לתאר במלים

את הרגשת קדושת ועונג השבת בליובאוויטש, כי "תווא דליבא לא כתבי אינשי".

גם את צאת השבת, עידן רעוא דרעווין, ליוו בנגונים יפים ומושכי לב. וכך היה הנוהג: בבית הכנסת שבאולם הקטן היתה מתכנסת קבוצת מנגנים אחרי תפלת המנחה של שבת לעת ערב, והיו מנגנים נגונים לבביים שונים עד שעה מאוחרת בלילה. כל אחד הרגיש כי שעת רעוא דרעווין היא, וגעגועים נפשיים היו מתעוררים אז לבורא העולמים; הנפש היתה מתרפקת על דודה.

כאשר נטו צללי ערב, עת היה מחשיך ובא, בחול, אין אתה סובל את החושך ובכל כוחך אתה משתדל לגרשו. לא כן בליובאוויטש, בשבת קדש לעת ערב, בעת השתפכות נפשות המנגנים - אשר גם נפשות השומעים היו נמשכות ומשתפכות עמהם.

באותה שעה ששילם היה חוזר שוב על המאמר של הרבי, שידע אותו על בוריו, ובהברתו הטובה עליו היה חוזר עליו בהטעמה מיוחדת - אותה שעה החשך לא החשיך לנו; אז נתקיים בנו הכתוב: "כי אשב בחשך [ה'] אור לי". אדרבא, דוקא ברגעים ההם היינו מרגישים, בהרגשה יתירה, איך קדושת השבת חופפת עלינו, מעין עולם הבא ממש; יושבים ומתענגים, יושבים ונהנים מזיו הקדושה.

קשה לתאר זאת לפני מי שלא היה מעולם בליובאוויטש באותם הימים. בימים אשר האירה החמה בתקפה ובגבורתה, בחיי אדוננו ומורנו הגדול הוד קדושת הרש"ב צוקללה"ה ז"ע.

שם הוכן המקום לקדושה ולטהרה...

מכתבו של הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל לרגל מלאות שמונים שנה להתייסדות הישיבה:

הנני בזה לברך את הישיבה הקדושה "תומכי תמימים" ליובאוויטש, שנתייסדה על ידי הגאון הצדיק מוהרש"ב זצוק"ל, בט"ו אלול שנת תרנ"ז... וגם מקום הישיבה בליובאוויטש, אשר שם הוכן המקום לקדושה ולטהרה להשפעת אדמו"ר חב"ד שהשפיעו מרחוק על אלפי קהילות קדושות בישראל, והשי"ת הצליח שאף אחרי חורבן הקהילות הקדושות באירופא זרחה השמש של ישיבות תומכי תמימים שנתייסדו בפה אמריקה ובכמה מדינות, שנמצאו ברחמי שמים במדינות הללו משארית הפליטה על ידי הגאון הצדיק מוהריי"צ זצוק"ל -

אשר יתברכו בריבוי תלמידים, כברכת השי"ת את יעבץ, תחת הנהגת הגאון הצדיק הרמ"מ שליט"א, עד יבוא גואל צדק במהרה, בתוך כל העוסקים להרבצת תורה בישראל.

נאום משה פיינשטיין

"כל עובד מנגן בעת תפילתו נגון חב"ד' המושך את הלב, ומתפלל בדבקות נפלא..."

תיאור סדר היום וההווי בישיבה
מתוך זכרונותיו של תלמיד הישיבה הרה"ח ר' יהודה חסריק

באריכות ונקראים "עובדים". כל עובד מנגן בעת תפילתו נגון חב"ד' המושך את הלב, ומתפלל בדבקות נפלא.

בשעה עשתי עשרה, הולכים התלמידים לבית התבשיל לאכול ארוחת צהרים. ובשעה שתיים עשרה לימוד נגלה. כתות, יש שעסוקים בלמוד גמרא, היינו רובם. ויש שהגיעו ללמוד פוסקים. לימוד הנגלה עד שעה השביעית, ואז ארוחת הערב עד שעה השמינית. משעה השמינית עד עשתי עשרה - לימוד דא"ח.

באגף שני, לומדים תלמידים בני י"ג עד ח"י שנה, לערך מאה ועשרים עד מאה וחמשים תלמידים. התלמידים נחלקים לארבע כתות, ושומעים שיעורים משני ראשי ישיבות. לכל ראש ישיבה שתי כיתות, שיעור אחד בבקר משעה העשירית עד שעה יב, וכתה השניה משעה החמשית עד שעה השביעית.

ברחוב אחר נמצאים ה"חדרים". ארבעה ראשי ישיבות, ושמונים תלמידים, כתה אחת הר"י נקרא הוועטקער מלמד, זקן ונשוא פנים, אצלו לומדים כמעט התחלת גמרא, כתה ב' יש להם ידיעה בגמרא, הר"י הרה"ח יצחק גארעליק משעדרין, יש לו ידיעה רחבה בהוראה.

מאלו השנים נחלקים התלמידים לשני ראשי ישיבות, ולכל אחד מהם ב' כתות: הר"י הרה"ח יחיאל קאמיסאר, אצלו לומדים גמרא וכל התוס', ומדייק בלשונות התוס' (אם יש שני "ואם תאמר", הוא מדייק שהא"ת השני שייך להקשות אחר התירוץ על הקושיא הראשונה).

ר' יחיאל היה הבוחן הראשי לקבלת תלמידים, ועל דעתו היו מסכימים לאיזה כתה שייך התלמיד החדש שנתקבל.

באולם הגדול, ליד שולחנות ארוכים ורחבים יושבים כעשרה תלמידים ליד שולחן אחד על גבי ספסלים ארוכים ורחבים איש כנגד רעהו, ומפלפלים זה עם זה. בסך הכל שמונה עשר שולחנות, ובאולם לערך מאה וחמשים תלמידים.

על בימה רחבה שני שולחנות, אחד בקרן מערבית צפונית ואחד בקרן מערבית דרומית, שם יושבים המשגיח והמשפיע ללימוד חסידות, והמשגיח ללימוד נגלה.

בשעה השביעית בבקר באולם הקטן, הבחורים מאולם הגדול לובשים תפילין וקוראין קריאת שמע. שלא לעבור זמן קריאת שמע.

בשעה השמינית הומה אולם הגדול בלימוד דברי אלוקים חיים, כל כתה וכתה לומדת כפי שצוין לה על ידי המשגיח והמשפיע, כתה הלומדת לקוטי תורה, וכתה הלומדת דרך מצוותיך, וכתה הלומדת כתבים בכתב יד או קופיר [=מוקלד במכונת כתיבה].

בשעה חצי העשירית, זמן הכנות לתפילה, יש תלמידים שטרם כלו בענין דא"ח שעסקו בו וממשיכים ללמוד, ויש שצריכים לשנות כוס תה, שלא עלה בידם זמן לשנות קודם, והולכים לבית התה ("ציינא" בלע"ז) וכל אחד יכול לשנות שם תה כרצונו.

זמן התפילה - שעה עשירית. רוב תלמידי האולם מתפללים בציבור, ויש שמאריכים. התפילה בציבור היא בישוב הדעת, לחתוך תיבות התפלה כראוי, ולשמוע מה שמוציא בפיו בפירוש המלות, ובנוסח חב"ד.

ואלו אשר למדו דא"ח, ויש להם ידיעה רחבה, ועל ידי הוראה מכ"ק אדמו"ר שייכים להתבוננות, מתבוננים קודם התפלה עד ג' וד' שעות, מתפללים

20 אור וחיות

בעד עמך

שכיבים ממפעלותיו של
כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב
לחיזוק מצב הדת
ברחבי רוסיה
יחד עם גדולי התקופה

לרחק ובד' מינים שבלולב... וכמו כן ביתר המצות
כמו בתפילין מסופר ירא אלקים דווקא... ובטליתם
וטלית קטן כשרים וכדומה בענינים, וכן בעניני
מקואות...

ועתה בעוונותינו הרבים כמעט עבר הכל, בתי
המדרשות ריקים מאדם, אין באים בתוכם ללמוד,
אין מתעורר בצדק להדור בהידורא דמצות... בכל
הענינים אין דואג ומתאנח עליהם....

הרבי מאריך מאוד במכתבו לתאר את מצב
הדור, ומסיים: "בזה הנני מוצא נחיצות האגודות
מחזיקי הדת להתחזק בעסק התורה... ושיתנו
בניהם למלמדים כשרים דוקא, ועל המלמדים תהיה
השגחה טובה מהנבחרים מהאגודה, ושיהיו מורים
כשרים..."

בהמשך למכתב כללי זה שיגר הרבי אגרות רבות
לרבני קהילות ופרנסי הקהל, על מנת לקדם את
הקמת האגודה (ראה "מבוא" שם. תולדות חב"ד ברוסיה
הצארית פרק קכד ואילך. מאורות בחסידות ע' 267, 315.
אדמו"רי בעלז ח"ב ע' רכת. וראה גם תולדות חב"ד שם פרק
קכד על מלחמתו של רבינו ב"חברת מפציץ השכלה").

בעקבות הפעילות העניפה מסביב לענין הקמת
"מחזיקי הדת" נוצרו קשרי ידידות והערכה בין
הרבי נ"ע לרבי מסלאנים. בהזדמנות מסויימת
התבטא הרבי מסלאנים: "הייתי אצל האדמו"ר
מליובאוויטש, והוא יושב בכבוד מלכות, שרשרת

כידוע, פעילותו הנמרצת של כ"ק אדמו"ר
מוהרש"ב נ"ע לחיזוק היהדות יצאה הרבה מעבר
לתחומה המצומצם של העיירה ליובאוויטש,
ועסקה גם בעניינים הנוגעים לכלל ישראל שברחבי
רוסיה ואף מחוצה לה.

חלק מפעילות זו מתועדת בכמה מקורות
היסטוריים, ואנו נסקור מעט ממנה בשורות
הבאות.

א. חברת מחזיקי הדת

"מחזיקי הדת" היא אגודה שביקש להקים כ"ק
האדמו"ר מסלאנים בעל דברי שמואל זצ"ל, על
מנת לתת מענה לצרכים הרוחניים של הדור.
לצורך כך הוא פנה אל רבינו, אשר הזמינו להיפגש
עמו בביתו אשר בליובאוויטש (ראה מבוא לקונטרס
ומעיין מבית ה', ע' 16). בעקבות פגישה זו כתב הרבי
נ"ע מכתב כללי בנידון, ובו נאמר בין השאר:

היו ימים מקדם אשר כל בעה"ב, כל בעל עסק, היו
לו בכל יום עתים קבועים לתורה. כל בעל עסק היה לו
היום למלאכה ובלילה בא לבית המדרש ולמד כמה
שעות, כל אחד ואחד לפי ערכו ויכלתו... אשר כל
זה הביא תנועת חיים והתעוררות במחנה העברים,
לדקדק בקמחא דפיסחא לחקור ולדרוש היטב על
כשרות עשייתם והכנתם, והחמירו על עצמן בכמה
דברים עיקריים, וביררו היטב איזה לקרב ואיזה

בפועל, התקיימה האסיפה המקדימה בחודש סיון תרס"ט, לנשיא האסיפה נבחר הגר"ע גרודזינסקי, שנשא בנאומו הצהרה (אחיעזר, קובץ אגרות, ח"ב ע' תרכד):

"וילנא, המסמלת את הפילוג שחל בין יראי ה' לפני מאה וחמשים שנה, המחלוקת בין חסידים למתנגדים, וילנא זו זכתה לשמש היום כגשר לאיחוד הלבבות מחדש, כי הנה התאספנו כאן גדולי התורה ומנהיגי החסידות, לטכס יחדיו עצות לכבוד ה' ותורתו, ומי לה' אלינו!"

את פרוטוקול האסיפה (נדפס באגרות קודש מוהרש"ב ח"ד ע' שכט"שמו) ביקש הרבי לשלוח למשרדי הממשלה שעסקו בכך, אולם למעשה נמנע מכך עקב הסתייגותו של ה"חפץ חיים", וכלשונו (שם ע' תעט): "השקלא וטריא כעת [היא] אם להדפיס את הפרטיכל הקצר אשר בוילנא דברנו להדפיס, וכותב לי הרב חיים עוזר אשר הרב בעל חפץ חיים מנגד לזה".

בחודש אדר שני שנת עת"ר התאספו מנהיגי היהדות התורנית לפטרבורג. השאלה שעמדה במוקד הדיונים היתה, האם להיענות לדרישת הממשלה שעל הרבנים לדעת את השפה הרוסית ולקבל תעודת השכלה. "הדמות המרכזית בכנס הזה - היה הרש"ב" (מאורות בחסידות (אלפסי) ע' 298).

רבינו נקט באסיפה קו בלתי מתפשר. בעוד דעת הרוב, וכך גם היתה דעתו של הגר"ע גרודזינסקי, היתה להיענות לדרישה זו באופן חלקי (לעומת דעתם של חלק מהמשתתפים לקבל לגמרי את הדרישה), דעת רבינו היתה שעל הרב לדעת אך ורק את התורה הקדושה ואין לדרוש ממנו שום ידיעות אחרות.

חלק מנאומו של רבינו, שבו ניתח ותיאר היטב את ההשפעה השלילית של הכנסת השכלה חיצונית לתוככי בית המדרש, נרשם בעיתון "הד הזמן" (ז' אדר שני):

רבי חיים עוזר גרודזינסקי זצ"ל

רבי חיים מברסק זצ"ל

זהב ושעון זהב... וכולו אומר כבוד; אבל הלב - נשבר, וכולו - ביטול גמור. זכות גדולה היא לי שעניי ראו צדיק אמיתי" (רשימות דברים (מהדורת תשס"ט) ע' 166).

כמו כן התבטא פעם כי אם הרבי הרש"ב יקים ישיבה בה לומדים לימודי חול, והרב ריינס (מייסד "המזרחי") יקים ישיבה בה ילמדו לימודי קודש, יש ללכת לישיבה אל הרבי הרש"ב ולא של הרב ריינס (זכרון עז ע' קנה).

גם הרבי נ"ע מצידו הראה גילויי הערכה לרבי מסלאנים, ובכמה הזדמנויות ביקש מחסידי לחזור דברי תורה בשמו (ראה זכרון לבני ישראל ע' מא. אוצרות צדיק וגאוני הדורות ע' לט, קמו)...

ב. אסיפת הרבנים בשנת עת"ר

פרק נוסף בעסקנותו הכללית הוא השתתפותו של הרבי באסיפת הרבנים שנקראה לפטרבורג

על ידי ממשלת הצאר בשנת עת"ר. כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע פעל רבות מאחורי הקלעים, על מנת שלאסיפה ייבחרו כמה שיותר רבנים יראים, כדי לשנות את המצב שהיה קיים עד אז, בו נותני הטון היו ה"רבנים מטעם". הרבי פעל בענין זה ללא לאות, ולפנינו התכתבויות קדחתניות שקיים הרבי בעניין זה עם רבנים ונכבדים, ובראשם הגאונים רבי חיים עוזר גרודזינסקי ורבי חיים מברסק זצ"ל.

בין השאר יזם הרבי אסיפה מקדימה של רבנים יראים, שבה ידונו בהצעות ובשאלות שיש להעלות באסיפה בפטרבורג. במכתבו אל הגר"ע כותב הרבי כי את האסיפה יש לקיים דוקא מחוץ לגבולות רוסיה, על מנת למנוע מהמשכילים להתנכל אל האסיפה. במכתב אחר אל הגר"ע מציע רבינו לקיים את האסיפה בחודשי הקיץ, אז שוהים רבים מהרבנים במקומות מרפא מחוץ למדינה. רבינו נפגש במאריענבאד גם עם האדמו"ר מגור ועוד, שאף השתתף בעצמו אחר כך בחלק מהאסיפה.

עיקר, עד אשר יזניחו לבסוף את התורה והתלמוד לגמרי, ויתמכרו ללמודים בשביל להיות לרופאים, אינז'ינרים [=מהנדסים] וכדומה, והנשארים בתוך המחנה במטרה להתעתד לרבנות, למאומה לא יצלחו, וערכם יהיה כאין. הצינו מעמיד אפוא את הרבנות ועמה את כל התורה כולה בסכנה?"

"טבע האדם להתקדם וללכת לפניו גם בלי כל דחיפות מן החוץ. ובכן הולכים הרבנים ומתקדמים לאט לאט גם בלעדי כל אמצעים חיצוניים; ואם ינהיגו בשביל הרבנים צינז [=לימודי השכלה], ואם עליהם יהיה להתבחן בידיעות חיצוניות, תעשה להם בהמשך הזמן ידיעת התורה טפל, והצינז והבחנה

מדוע בכה הרבי?

גרסה מעניינת של תיאור אסיפת הרבנים מופיעה בספר "אוהל משה" (שיינרמן):

"סיפר הגאון ר' ישראל בעלסקי שליט"א [ע"ה] ראש ישיבת תורה ודעת, ששמע מהרב ריבקין זצ"ל (מראשי הישיבה דתורה ודעת מימי קדם) שבשנת תרע"א [עת"ר] ליוה הרב ריבקין את הרש"ב זצ"ל מליובאוויץ לאסיפת גדולי תורה, והיו שם החפץ חיים, הגר"ח מבריסק, ר' מאיר שמחה מדווינסק ועוד. הנימוק לאסיפה היה, היות וממשלת רוסיה היה ברצונם להכריח ולכוף להכניס לימודי חול לתוך הישיבות הקדושות שתחת ממשלתם, ונאספו גדולי התורה להחליט בענין גורלי זה מה להגיב לממשלת רוסיה.

באחד הימים ראה ר' חיים בריסקער את הרב ריבקין, ושאלו על זה שהרש"ב אינו משתתף באסיפות. ענה לו הרב ריבקין, שהרש"ב יושב בחדרו ובוכה. כששמע הגר"ח דבר זה, עלה לחדרו של הרש"ב ושאלו על מה הוא בוכה? וענהו, שמפחד שיהיה החלטה מגדולי תורה בענין הנ"ל המבוסס על רוב דעות, להכניס לימודי חול לתוך הישיבות הקדושות, ולכן הוא בוכה, כי ברור הוא שזו טעות גדולה להרשות להם לעשות כן.

כששמע הגר"ח דברים אלו, הבטיח לו שדבר זה בשום ענין ואופן לא יקרה.

בפתיחת האסיפה שהיו עומדים להחליט בענין הנ"ל, ביקש הגר"ח רשות לדבר, ואמר "אני חיים בריסקער, ששמי הולך מסוף העולם ועד סופו, ואני מחליט עכשיו שלא ירשו להכניס לימודי חול לתוך הבתי מדרשות שלנו, וזו ההחלטה שלי, ולכן זה יקבע!" והאסיפה נגמרה."

ככיתו של הרבי בחדרו במהלך האסיפה מוזכרת גם במסורת החב"דית, כפי שהביא כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש בכמה משיחותיו (להלן מתוך תורת מנחם ח"ב ע' 210):

"...בינתיים הגיע הגאון ר' חיים מבריסק לבקר ולדרוש בשלומי של כ"ק אדמו"ר [מוהרש"ב] נ"ע, ומצאו יושב ובוכה. ואמר לו: ליובאוויטשער רבי, הרי עשינו כל אשר ביכלתנו?!... עכשיו צריכים לסמוך על הקב"ה!"

על כך השיב לו כ"ק אדנ"ע - סיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר - ע"פ משל מהחילוק שבין פקיד ("אן אָנגעשטעלטער") לבעלי הבית: פקיד - גם אם הוא מסור לעסק בלב שלם באמת לאמיתו, ובמשך כל היום כשנמצא בעסק עובד ומתייגע בכל כחות נפשו, ובזמנים שהעסק נמצא בקשיים מוסיף ביגיעתו ועושה כל אשר ביכלתו, הרי, לאחר שאין עוד מה לעשות, שב לביתו והולך לישון, וישן במנוחה, כיון שסוף כל סוף אינו אלא פקיד בעסק ששייך למישהו אחר; אבל בעה"ב - נוסף לכך שבמשך כל היום כולו עובד בכל כחו [שבזה יכול גם הפקיד להשתוות אליו, שכל היום מתרוצצים ומתייגעים בכל כחות נפשם שניהם בשוה], הרי, גם לאחר ששב לביתו, וידוע את החשבון שעשה כל אשר ביכלתו, ויותר מזה אינו יכול לעשות מאומה - אעפ"כ, לישון, אינו יכול, כיון שנוגע לו העסק שלו!..."

רבים מבני ישראל. רבינו החל לעורר כבר בתחילת החורף אודות הצורך לדאוג לחיילים אלו לאספקת מצות לחג הפסח.

רבינו נכנס בעובי הקורה, ופרסם אגרת מיוחדת בנושא שהופצה בכל רחבי המדינה (אגרות קודש ח"א ע' שכא):

"כאשר רבים מאחינו נמצאים במקום מערכות המלחמה במזרח הרחוק, עלינו לדאוג עבורם להמציא להם בעזה"י מצה לחג הפסח הבעל"ט..."

אחינו! עלינו להרגיש את לב אחינו הנמצאים במערכות המלחמה, הנתונים בצרה ובסכנה גדולה ר"ל, המפקירים חייהם וחורפים נפשם למות בעד מלכנו וארץ מולדתנו, וכאלו מובדלים המה מהחיים (והשי"ת בחסדו הגדול ישמרם מכל צרה וצוקה ויביאם שלום לביתם), ובפרט אותם אשר מחיל המלואים אשר עזבו ביתם וילדיהם ורכושם ורק לד' אלקיננו עיניהם תלויות.

ואנחנו יודעים כמה יקרה וכמה חביבה היא על כל אחד ואחד מאחינו מצות אכילת מצה בפסח, ולהפך ח"ו, כאשר יוכרח איש מאחינו גם ע"פ אונס גדול ביותר לאכול חמץ בפסח ר"ל, כמה ידאב לבו בקרבו, ונוגע לו בפנימיות נפשו ממש... ומהידוע הוא כי העיקר במלחמה הוא האומץ ותוקף הלב... ולעומת זה חלישות הלב ושפלות הרוח... ומה יוכל לגרום לאחינו שפלות הרוח יותר מאכילת חמץ בפסח ר"ל..."

הרבי השתדל רבות להשיג רשיונות מהממשלה ומשלטונות הצבא ותכנן לפרטים את מקום האפייה ואת אופן המשלוח (ראה שם ח"א ע' שיחשכד; ח"ד ע' עה"פד, פח).

העיתונים "פיגארו" ו"עקא דע פארי" עזרו גם הם בהשתדלות בפטרבורג, עד שממשלת רוסיה הסכימה וגם הושיטה עזרה בכך שנתנה מקום לאפיית המצות וכדומה.

בשעת עריכתה ה"סדר" קבל רבינו מברק מפטרבורג שהכל סודר כראוי. רבינו עמד מלוא קומתו, ואמר "השבח לא"ל!" (ספר השיחות תש"ב ע' 89).

החפץ חיים מגיע לאחת מועידות רבנים של אגודת ישראל

לדעתו של רבינו הצטרף גם הגר"ח מבריסק. אולם כיוון שכאמור, דעתם היתה בעמדת מיעוט, העביר רבינו מסר אל החפץ חיים זצ"ל, באמצעות בא כוחו שהשתתף באסיפה, שיואיל לבוא להשתתף באסיפה בעצמו ולהביע את דעתו. ואכן, החפץ חיים נענה לבקשה, ובבואו תמך בדעתם של רבינו והגר"ח מבריסק.

ג. פטור ודיחוי רבנים מגיוס לצבא

כשפרצה מלחמת העולם הראשונה הפעיל רבינו שתדלנות מרובה לפטור את הרבנים מעבודת הצבא, וכן לפטור מהעמדה לדין את הרבנים שלא התייצבו ללשכת הגיוס (ראה מבוא לאגרות קודש כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב ח"ה ע' 9-17).

במקביל, שלח רבינו את תלמידו הגאון רבי יעקב לנדא זצ"ל, לימים רבה הנערץ של בני ברק, לסייר במושבות ישראל ובמקומות בהם הגיעו פליטי המלחמה, ולדווח לו אודות מצבם והאם יש בהם מקוואות טהרה ושוחטים. בהמשך לכך שלח רבינו חבילות עזרה ותשמישי קדושה לכל המושבות שנמצאו זקוקים לדבר (ראה אגרות קודש שם ע' סא"פא; יומן הגר"י לנדא המתפרסם ב"שמועות וסיפורים" (מהדורת מעיינותיך ח"ב ע' 146)).

ד. שלוחים לבוכרה

גם קהילות מחוץ לרוסיה שהיו זקוקים להעמדת יקיום הדת זכו לסיועו של רבינו. כך לדוגמא מסופר ביומן ר' שמחה גורודצקי (נדפס ב"שמועות וסיפורים" שם ע' 229): בשנת תר"ן בערך, שלח האדמו"ר ר' שלום דובער נ"ע מליובאוויטש את הרב דחברון הרב ר' שלמה לייב אליעזרוב למסע אצל היהודים הבוכארים בכל מושבותיהם, בכדי לברר ולתקן את מצבם הרוחני.

ה. מצות לחיילים בחזית

בשנים תרס"ד-תרס"ה נלחמה רוסיה מול יפן, ושלחה לחזית מאות אלפי חיילים, מתוכם אלפים

החג

שאינ אומרים בו שהחיינו

בימים אלו ראה אור הכרך הרביעי בסדרת "ענייני דיומא מבית מדרשו של הרבי מליובאוויטש" - על יום שביעי של פסח. לקט נבחר של דברי הרבי מתוך ההתוועדויות שערך בבית מדרשו, במתכונתן המקורית ועם זאת בקנקן חדש ובהגשה ידידותית. לפנינו סקירה מיוחדת על ענייניו של יום, כפי שהוא עולה מתוך שפע השיחות בספר החדש

הרב יצחק קפלן

יום

שביעי של פסח, עניינו ומנהגיו - כהררים התלויים בשערה. בתורה לא נתפרש לו טעם מיוחד. אמנם בחז"ל מצינו שבו ביום, כ"א בניסן, אירעה קריעת ים סוף¹, אבל קישור מאורע זה במפורש לקביעות החג, מעבר לדין הקריאה בפרשת ויהי בשלח², נראה שמופיע לראשונה במפרשי התורה³, ואף זאת רק כבדרך אגב. למעשה, דומה שאין עוד יום טוב שכה מעט נאמר ונכתב עליו. עומד הוא יומו האחרון של החג בצלו של היום הראשון, המלא וגדוש בתכנים, במצוות ובהלכות. אפילו "שהחיינו" אין אומרים בו, "מפני שאינו רגל בפני עצמו וכבר בירך על הזמן בתחילת הפסח"⁴.

אולם בבית מדרשו של רבנו, כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע, זרח באור מיוחד יום טוב זה, שבחו"ל נחלק לשני ימים - "שביעי של פסח"

ו"אחרון של פסח". בהתוועדויות ממושכות, שנמשכו עמוק אל תוך זמן אכילת החמץ, הפליא הרבי לדרוש בעניינו של יום, בטעמיו וברמזיו, בפסוקי התורה וההפטרה הנקראים בו ובהארה הרוחנית המיוחדת שבו, כיום שחותם את חג הפסח, חג גאולתם של ישראל.

אמנם ברכת שהחיינו נעדרת מן החג, כאמור, אך רבינו מדייק:

...אין אומרים שהחיינו לא מפני שאין צורך בכך, אלא כלשון רבינו הזקן בשו"ע⁵: "כיון שכבר אמרו בב' לילות הראשונים של פסח" - "אמרו" דייקא [ולא "שכבר אמר כו"], שמשמעותו, שאמירת שהחיינו בימים הראשונים פוטרת את הימים האחרונים], והיינו, שכבר אמר אותו - את ברכת שהחיינו של שביעי ושמיני של פסח - "בשני לילות הראשונים של פסח".

כלומר: לא שאין תוכנו של היום ראוי לברכת שהחיינו, אלא שברכתו נכללת בברכה שכבר

1 סוטה יב, ב.

2 מגילה לא, א ובפרש"י.

3 ראה ספורנו דברים טז, ה, ועוד.

4 רמב"ם הלכות שבת פרק כט, הלכה כג.

5 אורח חיים סימן תצ ס"ב.

נאמרה, מפני שהוא מהווה את סיומו והשלמתו של החג הראשון. קריעת ים סוף איננה אלא השלמת נס יציאת מצרים.

נס זה הוא הגמר והשלימות דיציאת מצרים... וכדאיתא בתוספתא⁶ ש"צריך להזכיר (ב"אמת ויציב") יציאת מצרים כ' וקריעת ים סוף", לפי ש"השלמת הגאולה היתה בקריעת ים סוף"⁷...

וכמובן גם בפשטות, שעד שביעי של פסח, אף שישראל יצאו כבר ממצרים, היתה עדיין אימת מצרים עליהם (שהרי "איסטורין שלח עמהם"⁸). ורק בשביעי של פסח, כאשר "וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים"⁹, אז יצאו ישראל ממצרים לגמרי - לא רק מהמקום דארץ מצרים, אלא גם מאימת מצרים...

ויש לומר, שזהו הטעם לכך ששביעי של פסח "אינו רגל בפני עצמו", כיון שכל ענינו הוא הגמר והשלימות דיציאת מצרים...

גאולה-זוטא על ים סוף

אם כן, יום ראשון של פסח הוא יום התחלת הגאולה, ושביעי של פסח הוא יום השלמתה. הבנה זו זה מובילה אותנו אל הרעיון המובא בשיחות בשם הצמח-צדק:

הימים הראשונים דיום-טוב פסח - חוגגים בני ישראל משום שהקב"ה גאל את בני ישראל ממצרים, והימים האחרונים דפסח - חוגגים בני ישראל מצד הגאולה העתידה לבוא, כיון שאחרון של פסח קשור עם הגאולה העתידה...

הגאולה העתידה אינה נפרדת מיציאת מצרים. הגאולות כולן מחוברות זו לזו בשרשרת אחת, וכולן יונקות את כוחן מן הגאולה הראשונה. ראוי הוא אפוא היום החותם את חג הפסח, שבו נשלמת יציאת מצרים, להיחשב כחגה של הגאולה העתידה, וכמובא בשם מורנו הבעש"ט, שביום האחרון של חג הפסח מתנוצץ אורו של משיח.

אין פלא אפוא שבמעמד קריעת ים סוף ושירת

הים כבר ניתן היה לטעום מטעמה של הגאולה השלמה:

ביציאת מצרים נאמר "כי ברח העם"¹⁰, כי "הרע שבנפשות ישראל עדיין היה בתקפו"¹¹, וממילא היה צורך לברוח מן הרע (טומאת מצרים) - ובמצב זה עמדו בני ישראל עד קריעת ים סוף בשביעי של פסח (כפי שמובן גם מפשטות הענינים, שעד אז היתה אימת מצרים עליהם).

אולם בגאולה האחרונה שלעתיד לבוא נאמר "לא בחפזון תצאו"¹², כי אז יקויים "ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ"¹³ - לא תהיה כלל מציאות של רע ושל טומאה שממנה יש לברוח...

בנס דקריעת ים סוף היה מעין הגאולה העתידה לבוא, שאז "ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ" - ע"ד מיתת מצרים באופן ש"לא נשאר בהם עד אחד"¹⁴...

שזהו מהטעמים שבשירת הים נכללו הנבואות ע"ד בית המקדש השלישי שייבנה ע"י הקב"ה בעצמו, "מקדש אדני כוננו ידיך", בזמן ש"ה' ימלוך לעולם ועד"¹⁵ - כיון שאז היו ישראל ראויים לגאולה האמיתית והשלימה,

ועוד זאת, שתיכף בתחילת השירה - "אז ישיר משה" - נרמז הענין דתחיית המתים¹⁶...

ולכן בקריעת ים סוף היה גילוי אלקות באופן של "מראין"¹⁷ אותו באצבע (ואומר זה א"ל) "וראתה שפחה על הים מה שלא ראו הנביאים", ע"ד מה שיהיה לעתיד לבוא: "ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו"¹⁸, ו"אשפוך"¹⁹ רוחי על כל בשר (גם על עבדים ושפחות)²⁰ ונבאו וגו'".

וכן נפעל בעולם בקריעת ים סוף גם ענין האתהפכא

10 בשלח יד, ה.

11 תניא פרק לא.

12 ישעיה נב, יב. וראה המשך וככה תרל"ז בתחלתו. שם פרק קכט.

13 זכריה יג, ב.

14 בשלח שם, כח.

15 שם טו, יד. וידיה. וכפרש"י שם.

16 סנהדרין צא, ב. הובא בפרש"י על התורה שם.

17 בשלח טו, ב. מכילתא ופרש"י שם.

18 ישעיה מ, ה.

19 יואל ג, א.

20 שם, ב.

6 ברכות תחילת פרק ב.

7 חסדי דוד לתוספתא שם.

8 רש"י בשלח יד, ה.

9 שם, ל. - וראה פרש"י שם.

חזקיהו על סנחריב, ממשיכה מיד בתיאור צמיחתו של משיח בן דוד, "ויצא חוטר מגזע ישי", ומשם מפליגה באריכות בשבחי הגאולה: וגר זאב עם כבש... כי מלאה הארץ דעה את ה'... והניף ידו על הנהר גו' והכה לשבעה נחלים והדריך בנעלים...

וזהו גם הטעם שמפטירין באחרון של פסח בענינו של משיח - אף שאין זה שייך לא לקריאת התורה, שקורין גם בשמיניעצרת, ולא לקריאת המפטיר, "והקרבתם"²⁶, שקורין בכל ימי הפסח - מצד שייכותה לענינו של היום, שבו הוא גילוי הארת המשיח.

ואף שהטעם בנגלה²⁷ הוא לפי שנצחון חזקיהו ומפלת סנחריב היו בפסח (כפי שמביא גם רבנו הזקן בשולחן²⁸) - אין זה טעם מספיק, שהרי

- "ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה"²¹, שהחושך עצמו האיר, בדומה למה שיהיה לעתיד לבוא, כאשר "ולילה²² כיום יאיר"...

שמחת החג של שביעי של פסח היא אפוא השמחה על הגאולה השלימה העתידה לבוא. אלא שעל שמחה זו אין אנו מברכים שהחיינו. עדיין לא זכינו. אין בידינו אלא בשורתה של גאולה זו כפי שהיא כלולה ביציאת מצרים, על כן היא נפטרת בברכת שהחיינו של החג הראשון. יום טוב ראשון של פסח הוא אפוא חג גאולת מצרים הגלויה, ואילו החג האחרון הוא חגה של הגאולה העתידה הנסתר, הגנוזה בגאולת מצרים.

"והדריך בנעלים"

בחור"ל נמשך חג הפסח שמונה ימים, וליום האחרון שם ואופי משל עצמו. מעוררים עניין דברי החתם סופר²³, כי לעתיד לבוא ייחגג גם יום טוב זה, בדברים שניתן למצוא בהם דמיון מה אל המובא לעיל:

והנה יום יציאה מארץ מצרים האמיתי איננו יום א' של פסח, אלא יום האחרון של פסח שאנו עושים מספק, כי אז יום אחר עברם את הים, יום שאחר זה יצאו אל מדבר שור, ואז יצאו מארץ מצרים כולו.

ולזה באומרו "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך"²⁴ לרבות לימות המשיח²⁵, רומז ליום טוב שני של גליות שהוא יום היציאה מארץ מצרים, ואיננו יו"ט דאורייתא רק של גליות, ואותו נעשה לזכרון בימות המשיח.

הקשר של יום טוב שני זה לגאולה העתידה ניכר באופן מפליא בהפטרות המיוחדת, הפותחת בנצחוננו של

21 בשלח יד, כ.

22 תהלים קלט, יב. ראה שערי אורה מג, ב.

23 בדרשותיו, אחרון של פסח תק"צ.

24 ראה טז, ג.

25 משנה ברכות פ"א, ה.

שמחת החג של שביעי של פסח היא אפוא השמחה על הגאולה השלימה העתידה לבוא. אלא שעל שמחה זו אין אנו מברכים שהחינו. עדיין לא זכינו. אין בידינו אלא בשורתה של גאולה זו כפי שהיא כלולה ביציאת מצרים

ואף שכללות ענין הלבושים הוא דבר זר לגבי האדם, הרי יש חילוקי דרגות בלבושים גופא, וכמו החילוק בין לבושי הראש, לבושי הגוף ולבושי הרגל, ועד ללבוש של העקב, בחינה התחתונה שברגל גופא, שזהו הנעל³⁴.

והכוונה היא - לברר את כל הלבושים, עד לבחינת הנעל, שגם שם יהיה גילוי אלקות...

השימוש בדוגמא של הנעל מבטא אפוא את שלימותו של הגילוי, שיקיף באופן מלא את ההווה כולה, העליונה והתחתונה, זאת באמצעות עבודת האדם בזמן הזה, המתקנת ומזככת את כל חלקי המציאות הגשמית והרוחנית.

בין העקב לארץ

שיחות אחרות עוסקות בהיבטים נוספים של "נעליים" אלו ומשמעותן. ההשוואה בין שתי הגאולות מלמדת כי גם הציווי "נעליכם ברגליכם" שביציאת מצרים מביע יותר מהתכוננות ליציאה בלבד:

טעם הציווי "נעליכם ברגליכם" אינו מפני שהיציאה ממצרים היתה "בחפזון"³⁵ (כפי שמצינו במפרשים³⁶ בנוגע לציווי "מתניכם חגורים" ו"מקלכם בידכם") - שהרי טעם זה שייך רק ביציאת מצרים, ולא בגאולה העתידה, עליה נאמר³⁷ "לא בחפזון תצאו", אלא אדרבה, "בשובה ונחת תושעון"³⁸; וכיון ש"והדריך בנעלים" שנאמר בגאולה העתידה הוא מטעם אחר, צריך לומר שגם "נעליכם ברגליכם" שביציאת מצרים הוא מאותו טעם כמו בגאולה העתידה, שהרי "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות..."

מפלת סנחריב היתה בליל ראשון של פסח (כמו שכתוב²⁹ "השיר יהיה לכם כליל התקדש חג"), ולא באחרון של פסח...

הרבה משיחותיו הקדיש רבינו לעיון במשמעותם של פסוקי ההפסטה. מתוך כך יצא לדון בשווה ובשונה שבשתי הגאולות, הראשונה והאחרונה, אותן השווה הנביא בהבטחתו "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות"³⁰. כאן חפזון ומנוסה, וכאן שובה ונחת. כאן בקיעת הים, וכאן בקיעת הנהר. ומעניין: כאן "נעליכם ברגליכם", ואף כאן - "והדריך בנעלים והיתה מסילה גו".

לכאורה אינו מובן: הרי העיקר הוא שילכו במסילה, ולמאי נפקא מינה אם ילכו בנעלים, או באופן אחר? אך הענין הוא - שכוונת הכתוב היא שהגילוי דלעתיד לבוא יהיה אפילו "בנעלים"...

הגילוי לעתיד לבוא יקיף את כל קומת האדם, מראשו ועד רגליו, כשם שעבודת ה' כוללת הן את ה"ראש" והן את ה"רגל":

כי תורה, חכמה, שייכת לראש, כמ"ש³¹ "החכם עיניו בראשו", ומצוות שנקראות בשם נר, "נר מצוה"³², שייכות לרגל, כמ"ש³³ "נר לרגלי דברך". וכיון שכל הגילויים דלעתיד תלויים בעבודתנו עכשיו, הנה גם עכשיו צריכה להיות העבודה לא רק בהראש, שהוא ענין ההשגה, אלא גם בשאר האברים, שהוא ענין המעשה, ועד לעיקר כח המעשה, מעשה בטירתו, שהוא ברגל...

החידוש בענייננו שהגילוי יקיף את מציאות האדם כולה - לא רק את איבריו עצמם, אלא אף את לבושו, לאמור, אף את צדדיו הטפלים והחיצוניים:

34 ראה ספר המאמרים תורת שמואל תר"ל עמ' מח. המשך וככה תרל"ז פרק קיב (ספר המאמרים תורת שמואל תרל"ז ח"ב עמ' תרסט).

35 פ' ראה טז, ג.

36 ראה פרש"י וספורנו על הפסוק.

37 ישעיה נב, יב.

38 שם ל, טו.

29 ישעיה ל, כט (ובפרש"י).

30 מיכה ז, טו.

31 קהלת ב, יד.

32 משלי ו, כג.

33 תהלים קיט, קה.

שייכות אל הארץ - צריך להיות דבר המפסיק בינו ובין הארץ.

כלומר: לא די בכך שבענינים הארציים, עניני מסחר וכיו"ב, יעסוק רק זמן מועט, כפי המוכרח לפרנסתו בלבד, ואילו במשך כל שאר הזמן יהיה מונח בתורה ותפלה, ללא טרדות ומחשבות זרות מענינים גשמיים; הדרישה היא - שגם בעת המסחר גופא יהיה מנותק מענינים ארציים...

מכאן חשיבותן הגדולה של הנעליים דווקא ביציאת מצרים:

יציאת מצרים היתה הקדמה למתן-תורה, כמ"ש⁴⁸ "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה". וכדי שיהיו ראויים לגילוי הנעלה דמ"ת, צוה הקב"ה שיהיה הענין ד"נעליכם ברגליכם", היינו, שיהיה הפסק בינם ובין הארץ... שעי"ז יהיו ראויים לקבלת התורה...

וכמו שאומרים בנוסח ברכת התורה "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו": לכל לראש צריך להיות הענין ד"בחר בנו מכל העמים", שיהודי נבחר ומובדל מכל העמים, ואין לו שייכות לעולם - "מנעלים לרגליו"; ולאחרי כן יכול להיות הענין ד"נתן לנו את תורתו".

החידוש הוא שגם לעתיד לבוא, אף שהארץ כולה תתעלה, עדיין יהיה צורך בחציצה בין יהודי לארץ. לעתיד לבוא כאשר העולם יהיה בתכלית הזיכוך - יהיו בני ישראל במדריגה נעלית עוד יותר.

ועל-דרך מ"ש⁴⁹ "והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתיים כאור שבעת הימים", והיינו, שאע"פ שאור הלבנה יגדל להיות כמו אור החמה עכשיו, הנה אור החמה דלעתיד לבוא יהיה גדול יותר⁵⁰...

וזהו גם שלעתיד לבוא כתיב⁵¹ "ועמדו זרים ורעו צאנכם": "זרים" - לא קאי על אומות העולם כפי שהם בהציור דעתה, שהרי לעתיד לבוא יקויים היעוד⁵² "את רוח הטומאה אעביר מן הארץ", אלא

זה מכריח גם שאין זה בכדי להנצל מקוצים וברקנים או מנחשים (דכיון שבנחש נאמר³⁹ "ואתה תשופנו עקב", עלול העקב להנזק מן הנחש) - כי טעם זה שייך רק ביציאת מצרים, דכיון שאז הלכו במדבר שיש בו קוצים וברקנים וגם נחשים, כמ"ש⁴⁰ "המוליכך במדבר". נחש שרף ועקרב גו", הנה כדי שלא ינזקו מהם (ובפרט כאשר ההליכה היא בחפז, שאז לא מעיינים ומתבוננים בדרך), הוצרכו לנעלים; משא"כ בגאולה העתידה, שאז יקויים היעוד "וגר זאב עם כבש גו" ונער קטן נוהג במ"ש⁴¹, "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדש"⁴², וכמארז"ל⁴³ על הפסוק⁴⁴ "מזמור שיר ליום השבת", "למשבית מזיקין מן העולם" - הרי לא שייך טעם זה.

וכיון שכאשר התורה מבארת את אופני הגאולה (יציאת מצרים וגאולה העתידה) מדגישה התורה שצריך להיות "נעליכם ברגליכם", "והדריך בנעלים" - הרי מובן, שזהו (לא רק מצד סיבה צדדית, אלא) ענין עיקרי בגאולה...

ואכן, אנו מוצאים כי לנעליים חשיבות מיוחדת ביהדות. ברכה מיוחדת תוקנה עבורן, ואמרו חכמינו⁴⁵ "לעולם ימכור אדם קורות ביתו ויקח מנעלים לרגליו". עניינה של הנעל הוא החציצה בין האדם לארץ. האדם הדורך על האדמה, הריהו מרומם ממנה קמעא באמצעות הנעל. על כן היו הכהנים מתהלכים יחפים בעזרה⁴⁶, שכן במקום שבו האדמה עצמה קדושה היא אין צורך בחציצה זו, וכדבר ה' למשה מתוך הסנה⁴⁷: של נעליך מעל רגליך, כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא...

מה, אם כן, מלמדות אותנו הנעליים?

האברים והכחות העליונים של האדם - הרי מלכתחילה אין להם שייכות אל הארץ; החידוש הוא שאפילו בחינת הדומם שבאדם, שיש לו כבר

39 בראשית ג, טו.

40 עקב ח, טו.

41 ישעיה יא, ו.

42 שם, ט.

43 ילקוט שמעוני בחוקותי רמז תערב.

44 תהלים צב, א.

45 שבת קכט, א.

46 רמב"ם הלכות ביאת המקדש פרק ה, הלכה יז.

47 שמות ג, ה.

48 שמות ג, יב. וראה שמו"ר פ"ג, ד. פרש"י עה"פ.

49 ישעיה ל, כו.

50 ראה סוף ד"ה והיה אור הלבנה בליקוטי תורה צו י, א.

51 ישעיה סא, ה.

52 זכריה יג, ב.

הכוונה היא על אומות העולם כפי שיהיו לאחר ש"אהפוך אל עמים גו' לעבדו שכם אחד".

ואעפ"כ, הנה לא זו בלבד שיהיו למטה במדרגה מבני ישראל, אלא עוד זאת, שיהיו בריחוק שבאין ערוך, ועד כמו דבר זר לגמרי - "זרים", ותפקידם יהיה - "ורעו צאנכם", ואילו לענינים היותר פנימיים, לא תהיה להם שייכות.

ועפ"ז מובן, שגם לעתיד לבוא, כאשר יזדכך עולם הזה הגשמי עד ש"מלאה הארץ דעה את ה'... הנה גם אז יהיה הענין ד"הדריך בנעלים" כדי להפסיק בין עקב הרגל של איש ישראל ובין הארץ, וכידוע⁵³ שגם בענין של מחיצה והבדלה יש כמה דרגות: בין טמא לטהור, בין קודש לחול, ובין טוב ליותר טוב.

בהזדמנות אחרת פירש הרבי לאידך גיסא:

מצינו גם פעולת הנעל באופן הפכי, כמבואר בדרושי חסידות⁵⁴ בנוגע למלאכים שנמשכים מבחינת נעל דשכינתא, שמצד גודל הפלאת מעלת גילוי השכינה, אי אפשר שתהיה התהוות המלאכים, ולכן יש צורך בלוש הנעל, נעל דשכינתא, שענינו להעלים ולהסתיר את גילוי האור כו'.

ומזה מובן, שיש גם פעולת הנעל באופן שעל ידה תוכל הארץ לקבל את ההשפעה הרוחנית של לובש הנעל, כי מצד גודל מעלתה בתכלית הרוחנית, אין הארץ יכולה לקבל אותה אלא ע"י לבוש הנעל דוקא. וכידוע⁵⁵ בפירוש הבקשה "רצה והחליצנו" - שיהיה הענין דחליצת הנעל, ויומשך

עצם קיומה של **סעודה בשעה זו,** **המיוחסת למורנו** **הבעש"ט, נהוג בכמה** **חצרות חסידים.** **אחרים קושרים** **סעודה זו לנס** **שאירע לבעש"ט** **באחרון של פסח.** **במסורת החב"דית** **היא מכונה "סעודת** **משיח" ומתקשרת** **לעניינו של יום.** **הרבה דיבר רבינו על** **עניינה של סעודה** **זו ועל חשיבותה של** **השמחה בה**

האור שלא ע"י לבוש הנעל. ועפ"ז יש לבאר הענין ד"והדריך בנעלים" - שזה מורה על גדלות מעלת בני ישראל לעתיד לבוא, שאפילו הרגל שלהם תהיה במעלה רוחנית גדולה יותר מקרקע הנהר שבו יהיה הנס ("והניף ידו גו' והכהו גו'"), עד כדי כך, שהליכתם תהיה באופן ד"והדריך בנעלים", כדי שלא תתבטל מציאות הנהר מצד גודל מעלת הרגל של בני ישראל!

זמן שמחתנו

בהתוועדויות האלה שנערכו בערב של יום היה הקהל כולו נוטל את ידיו לסעודה, כדי לקיים את מנהג "סעודת משיח". עצם קיומה של סעודה בשעה זו, המיוחסת למורנו הבעש"ט, נהוג בכמה חצרות חסידים. אחרים קושרים סעודה זו לנס שאירע לבעש"ט באחרון של פסח. במסורת החב"דית היא מכונה "סעודת משיח" ומתקשרת לעניינו של יום. הרבה דיבר רבינו על עניינה של סעודה זו ועל חשיבותה של השמחה בה. כדרכו בקודש תמיד, למצוא יסודות בנגלה לעניינים שבנסתר, עיגן את המנהג החסידי במקורות שונים בהלכה ובאגדה:

בנוגע ל"שירת הים" שהיתה בשביעי של פסח - הנה לכמה דעות היה זמן אמירת השירה בשביעי של פסח לפנות ערב:

על הפסוק⁵⁶ "וישב הים לפנות בוקר לאיתנו", מפרש רש"י: "לעת שהבוקר פונה לבוא". אבל לדעת שאר המפרשים⁵⁷ הפירוש הוא - לעת שהבוקר פונה והולך לו, קרוב לחצות היום, שאז טבעו המצריים בים.

ולאחרי כן יצאו מהים כל בני ישראל - ששים ריבוא

53 ראה גם תורה אור לך לך יג, א. דרך מצוותיך ז, ב.

54 ראה המשך וככה תרל"ז פרק קי ואילך (ספר המאמרים תרל"ז ח"ב ע' תרסג ואילך).

55 ראה דרך מצוותיך ז, ב (בסופו). המשך תער"ב, ב, ע' א'מג.

56 בשלח יד, כז.

57 ראה תורה שלמה על הפסוק (אות קעג). וש"נ.

הגברים לבד מנשים וטף, יחד עם הערב רב - דבר שנמשך בודאי משך זמן.

ולאחרי כן - "וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים"⁵⁸, "שפלטן הים על שפתו, כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולין מצד זה, כך הם עולין מצד אחר, רחוק ממנו, וירדפו אחרינו"⁵⁹; ורק לאחר כן - "וירא ישראל את היד הגדולה וגו'"⁶⁰, ואמרו שירה. ועל פי זה נמצא שזמן אמירת השירה היה לפנות ערב.

וכיון שעומדים אנו עתה (ביום טוב שני דשביעי של פסח לפנות ערב) בזמן אמירת השירה - צריך להיות עתה ענין השמחה.

ולהעיר גם ממ"ש בחק יעקב⁶¹ (שרבינו הזקן פוסק הלכה כמותו כמה פעמים) בשם מהרי"ל, שבין"ט אחרון של פסח "יש אומרים זמן שמחתנו, משום שמחת טביעת מצרים", ומסיק, "לכן אותן הנוהגים לומר כן, אין למחות בידם"...

בשורתו של שר המשקים

בחצרו של כ"ק אדמו"ר הרש"ב, בעיירה ליובאוויטש, ערך הרבי סעודה זו יחד עם תלמידי הישיבה, וציווה להם לשתות בה ארבע כוסות יין. רבינו הפך זאת למנהג של קבע, ומצא בעניין סמלי זה משמעות רבה:

בנוגע לענין ד' כוסות... בירושלמי⁶² מצינו שלמדים ענין זה מן הכתוב... "כנגד ארבע כוסות של פרעה, וכוס פרעה ביד, ואשחט אותם אל כוס פרעה, ואתן את הכוס על יד פרעה, ונתת כוס פרעה בידו וגו'" (ועד"ז במדרש⁶³).

והרי בחלום של שר המשקים (שבו נזכרו ד' הכוסות של פרעה) מרומז הענין ד(גלות ו)גאולה מצרים, כמ"ש "ובגפן שלשה שריגים", ואיתא בחולין⁶⁴ "גפן אלו ישראל וכו' עלתה נצה, הגיע זמנן של ישראל להגאל", וכדאיתא במדרש שם:

58 שם, ל.

59 פרש"י על הפסוק.

60 שם, לא.

61 אורח חיים סימן תצ סק"ט.

62 פסחים פרק י הלכה ה.

63 בראשית רבה פרשה פח, ה.

64 צב, א.

"אמר לו (יוסף לשר המשקים) את בשרתני בשורה טובה (שבני ישראל עתידין ליגאל) אף אני אבשרך בשורה טובה", דהיינו שיוסף שילם לו על בשורת הגאולה (הרמוזה בחלום).

וכיון שבחלום של שר המשקים, שבו מרומז הענין דגלות וגאולה מצרים, נזכרה ד' פעמים תיבת "כוס" - שותים ד' כוסות בליל פסח.

ועוד מ"ד בירושלמי (ובמדרש) שם: "כנגד ארבעה כוסות של פורענות שהקב"ה עתיד להשקות את אומות העולם כו' וכנגדן עתיד הקב"ה להשקות את ישראל ארבע כוסות של נחמות, ה' מנת חלקי וכוס, דשנת בשמן ראשי כוסי רויה, והדין כוס ישועות אשא, תרין".

ואין זו פלוגתא, אלא המ"ד השני מוסיף על הראשון⁶⁵: המ"ד הא' מבאר את השייכות של ד' הכוסות להענין דיציאת מצרים, והמ"ד הב' מוסיף לבאר גם את השייכות לגאולה העתידה.

ושייכות הד' כוסות דלעתיד לחג הפסח - מובנת ע"פ הידוע שביציאת מצרים נפתח הצינור גם לגאולה העתידה.

ומזה מובן ענין הד' כוסות דאחרון של פסח, בסופו של יום, בסעודת משיח, שע"י שתיית הד' כוסות (בגשמיות) ממשיכים וממהרים את גילוי הד' כוסות דלעתיד...

דומה כי פירוש זה משלים את ההקבלה בין החג הראשון לחג האחרון - חגה של גאולה מצרים לעומת חגה של הגאולה העתידה.

...וכיון שהגאולה שע"י משיח היא גאולה שלימה ללא הגבלות, הרי מובן, שגם השמחה הקשורה עם סעודת משיח צריכה להיות שמחה בלי מיצרים. והשמחה דעתה תהיה הכנה והקדמה קרובה וכלי לביאת משיח בגילוי, שאז יקויים היעוד⁶⁶ "בשמחה תצאו", ועד שגם "ההרים והגבעות (לא זו בלבד שלא יפריעו, אלא אדרבה) יפצחו לפניכם רנה... ימחאו כף".

במהרה בימינו.

65 ראה פירוש פני משה שם.

66 ישעיה נה, יב.

קראו נא

ספרים חדשים מבית מעיינות
שביעי של פסח מבית מדרשו של הרבי
ושווה לכל נפש פרקי אבות
- על פי שיחות הרבי

